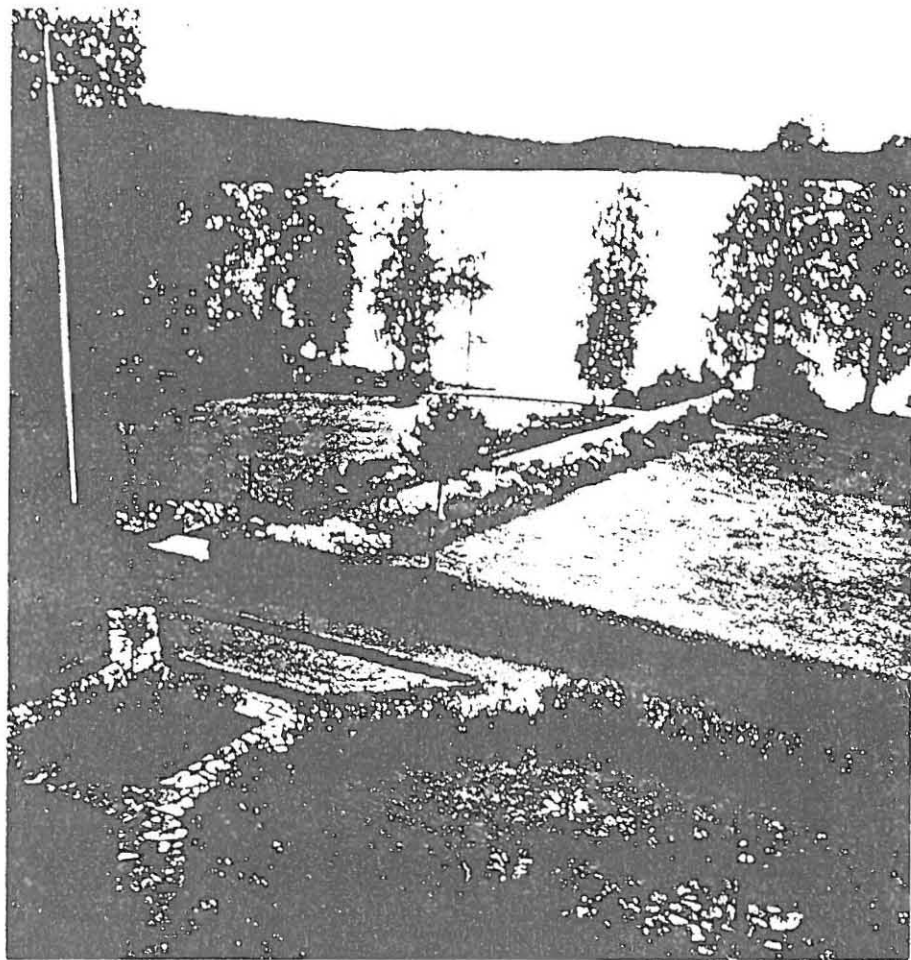

H-LINNA

Pia Kurki
Rak.ark. ja maisema-ark. yo
1.2.1996

VANAJANLINNAN PUUTARHA

SISÄLLYS

1. VANAJANLINNAN HISTORIAA

2. BENGT SCHALININ PUUTARHASUUNNITELMA VANAJANLINNAA VARTEN

- 2.1. Suunnitelman toteutus
- 2.2. Puutarhan perustamisen jälkeen tapahtuneet muutokset

3. NYKYTILA

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

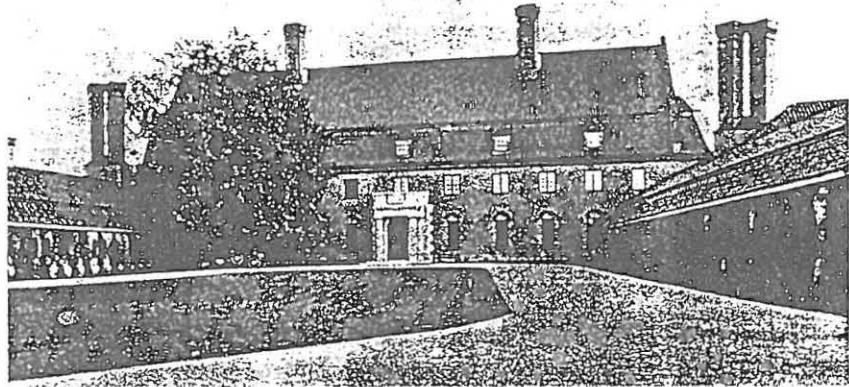
LIITTEET

- 1.) Jyrki Valtasen haastattelu, 12.6.1995.
- 2.) Anna-Liisa Ahtiaisen haastattelu, 8.8.1995.
- 3.) Frosterus Sigurd. Vanajan kartano. Arkkitehtilehti 12/1930 s.190-195.
- 4.) Kasnio Kirsti. Vanajankartanon korjaus. Arkkitehtilehti /1982 s.34-41.
- 5.) L[unden], O[ssian]. Våra handelsträdgårdsmästare på sommarutfärd i Tavastland. Trädgårdsodlaren 11/1930 s. 257-266.
- 6.) Suomen kartanot ja suurtilat III. Toim. Eino Jutikkala, Gabriel Nikander. Helsinki 1945. s. 382-388.

1. VANAJANLINNAN KARTANON HISTORIAA

Vanajanlinnan kartano, josta käytetään myös nimeä Äikäälä, sijaitsee Harvialasta Hämeenlinnaan ulottuvan Katumajärven itärannan eteläisimmällä niemellä.¹ Se kuului vuonna 1967 Hämeenlinnan kaupunkiin yhdistettyyn Vanajan kuntaan.² Jo keskiajalla paikalla sijaitsi piispan kartano, joka mainitaan vuonna 1329 nimellä "Vanajansaari" (Vanö).³

Vanajanlinnan historia suurtilana alkaa kuitenkin vasta vuonna 1918, jolloin lääketieteen tohtori ja teollisuusmies Carl Wilhelm Rosenlew osti Äikäälän tilan professori Sten Edvard Stenijltä ja yhdisti siihen vuonna 1922 Kitunimisen tilan ja Kappolan tilan vuonna 1927.⁴ Äikäälän vanhan asuinrakennuksen paikalle Rosenlew rakennutti uuden kartanonsa ja antoi sille nimen Vanajanlinna.⁵ Paikalla aikaisemmin sijainneet rakennukset olivat olleet vaatimattomia tähän uuteen kartanoon verrattuna, vaatimattomuus on saattanut johtua siitä, että Äikäälä oli harvoin omistajiensa vakituinen asuinpaikka.⁶ Rosenlewiä edeltäneen ajan puutarhoista ei ole löytynyt tietoa.

Kuva 1. Vanajanlinnan kunniapiha, kuvan arvioitu ottamisajankohta on 1930-luvun alku. (Suomen rakennustaidetta, Helsinki 1932, s. 25)

Rosenlewin rakennuttama tiilinen kartanorakennus jatkaa Hämeen vanhoja tiiliarkkitehtuuriperinteitä, jonka varhaisimpina esimerkkeinä esiintyy Hämeen linna ja Hattulan kirkko. Koko rakennus rakennettiin rappaamattomasta punatiilestä. Kartanorakennus koostui yksikerroksisista sivusiivistä ja kolmikerroksisesta päärakennuksesta, jonka kolmas kerros on tiilikatteisen mansardikaton alla. Päärakennuksen eteen muodostuu sivusiipien rajaama kunniapiha, jonka neljättä sivua rajaa rauta-aita ja sen keskellä oleva ajoportti. Kokonaisuuteen liittyy vielä idässä autotallirakennus ja lännessä puutarhurin asunto, jotka sijaitsevat rauta-aidan molemmissa päissä. Päärakennuksen eteläpuolelle rakennettiin terassi, jolta avautuu näkymä Katumajärvelle ja puutarha-arkkitehti Bengt Schalinin suunnittelemaan puutarhaan.

¹Suomen kartanot ja suurtilat s. 382

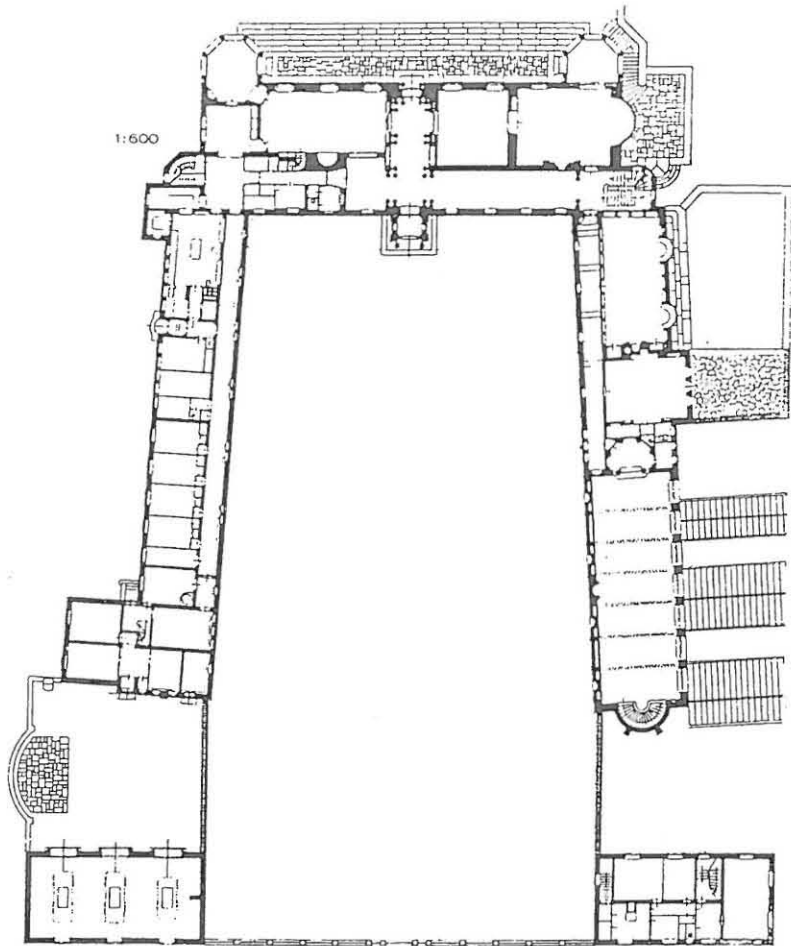
²Gardberg s. 200

³Suomen kartanot ja suurtilat s. 382

⁴Gardberg s.200

⁵Gardberg s.200

⁶Suomen kartanot ja suurtilat s. 383

Kuva 2. Vanajanlinnan pihakuva ja ensimmäisen kerroksen pohja. (Suomen rakennustaidetta, Helsinki 1932, s. 25)

Kartanorakennuksen suunnitteli arkkitehti Sigurd Frosterus. Päärakennus valmistui vuosien 1919-24 välisenä aikana, mutta talusrakennusten osalta työ jatkui vuosikymmenen loppuun asti. Kivijalka, portaat, pylväät ja terassit veistettiin punaisesta Elvvikingraniitista, jota saatiin Espoon Leppävaarasta.⁷

Rosenlewiltä Vanajanlinnan kartano siirtyi vuonna 1941 saksalaisen asekauppiaan Willy Dausin omistukseen. Sodan loputtua kartano joutui muun saksalaisomistuksen mukana Neuvostoliiton haltuun. Vuonna 1947 kartano vuokrattiin Yrjö Sirola-säätiölle, jonka Suomen kommunistinen puolue oli perustanut vuotta aikaisemmin. Viljelymaat myytiin ja vuokraan kuului vain neljäntoista hehtaarin tontilla sijaitsevat rakennukset. Vuonna 1955 Sirola-säätiö osti kartanon omakseen.⁸

Sirola-säätiö lopetti toimintansa Vanajanlinnan kartanossa 1994 ja jo 1989 perustettu Vanajanlinna Oy otti linnan hoitoonsa. Yrjö Sirola-säätiö on Vanajanlinna Oy:n pääomistaja ja säätiön hallituksen nimittää Vasemmistoliitto. Nykyään kartanoa on mahdollista vuokrata erilaisten juhlatilaisuuksien ja seminaarien järjestämiseen.⁹

⁷Gardberg s.201

⁸Gardberg s. 203

⁹Satakunnan Kansa 1.4.1995 s. 9

Kuva 3. Kartta Vanajärven kartanon alueista vuodelta 1803. Kartassa ei näy onko kartanolla tuolloin ollut puutarhaa. Se osoittaa lähinnä peltojen, teiden ja Rosenlewin rakennuttamaa kartanoa edeltävien rakennusten sijainnin. (Hämeenlinnan maanmittaustoimisto)

Kuva 4. Kartta Vanajalinnan kartanon alueista 1960-luvulta. (Hämeenlinnan maanmittaustoimisto)

2. BENGT SCHALININ PUUTARHASUUNNITELMA VANAJANLINNAA VARTEN

Muscoviraston rakennushistoriallisen osaston arkistosta, joka sijaitsee Ritarihuoneella (Hallituskatu 2, 00171 Helsinki), säilytetään Suomen maisema-arkkitehtiliiton (SMAFLA) omistamaa Bengt Schalin-arkistoa. Tästä arkistosta löytynyt Bengt Schalinin puutarhasuunnitelma Vanajanlinnan kartanoon on tehty vuonna 1921. Arkistossa säilytettävä puutarhasuunnitelma on kopio, jossa piirrosviivat näkyvät valkeina sinisellä pohjalla. Rosenlewien ja Bengt Schalinin jälkeläisille tehdyistä tiedusteluista huolimatta alkuperäistä pohjapiirrosta, josta kopio on otettu, ei ole löytynyt, mikä on vaikeuttanut suunnitelman tulkintaa. Vaihtoehtoisia suunnitelmia ei ole myöskään löytynyt, eikä tietoja suunnitelmaan liittyvistä kasvivalinnoista. Puutarhan pohjapiirroksen lisäksi arkistosta löytyi talvipuutarhan ja työväenasuntojen ympäristön suunnitelma sekä perspektiivipiirros puutarhan yläterassilta länteen johtavasta kävelytiestä (3D). Koska puutarhan toteutus poikkeaa suunnitelmasta vain pienissä yksityiskohdissa (ks. 2.1 ”Suunnitelman toteutus”), näyttää varmalta, että arkistosta löytynyt suunnitelma on melko lopullinen ehdotus. Puutarhuri Leveniuksen sanotaan avustaneen Schalinia suunnitelman toteuttamisessa¹, tämän maininnan lisäksi ei puutarhuri Leveniuksesta ole löytynyt muuta tietoa.

Olen jakanut puutarhan osa-alueisiin (ks. aluejakokartta) ja kuvannut suunnitelmaa aluekohtaisesti. Alueiden kuvaukset perustuvat edellä mainittuihin Bengt Schalin-arkistosta löytyneisiin dokumentteihin. Tämän vuoksi kuvauksissa ei mainita kasvivalintoja, poikkeuksena kunniapihan lehmus, josta löytyi maininta Arkkitehtilehden 12/1930 artikkelista (Liite 3). Olen tulkinnut Bengt Schalinin suunnitelman pohjapiirrosta siten, että pilkutatut alueet ovat nurmikkoa, tummat suorakaiteen muotoiset alueet ovat perennaistutuksia, harmaat suorakaiteen muotoiset alueet ovat pensasaitoja ja harmaat pyöreähköt merkinnät ovat puita ja pensaita. Suunnitelmassa on myös omat symbolit lehti- ja havupuuta varten.

1A. Sisääntulotie

- Sisääntulotietä, joka kulkee aksiaalisesti maantieltä kohti kartanorakennusta, reunustavat molemminpuolin kaksinkertaiset puurivistöt. Kujanteen puut sijaitsevat toisiinsa nähden lomittain.
- Keittiöpuutarhan (9) kohdalla kujanteen länsipuolella on pensasaita (a) peittämässä sen näkymistä sisääntulotielle.

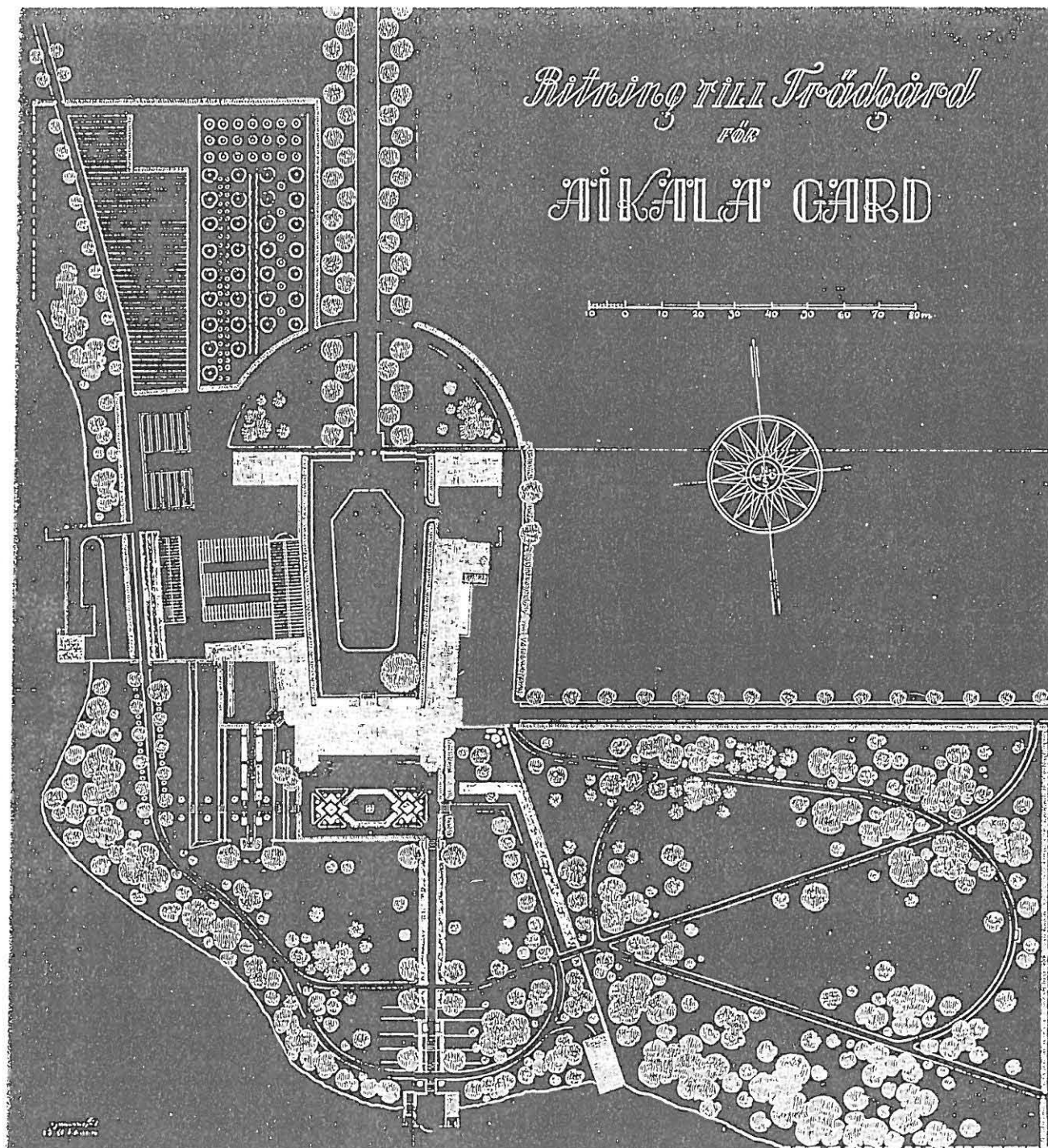
1B. Sisääntuloalue

- Sisääntulotieltä erkanee noin 30m päästä kunniapihan portista sekä itään että länteen kaarevat tiet, joista itäinen tie johtaa itämuurin sivuitse rantaan ja läntinen kasvihuoneille ja eteläiseen puutarhaan. Niitä reunustavat teiden muotoa mukailevat pensasaidat.
- Nämä tiet rajaavat yhdessä lännessä sijaitsevan konttorirakennuksen / puutarhurin asunnon (b), idässä sijaitsevan autotallirakennuksen (d) ja kunniapihan aidan (c) kanssa kahta kaarevaa nurmialuetta, joihin on lähes symmetrisesti sijoitettu havupuuryhmät.
- Sisääntulotien kaksinkertainen puukuja jatkuu tämän alueen läpi kunniapihan portille asti.

1C. Kunniapiha

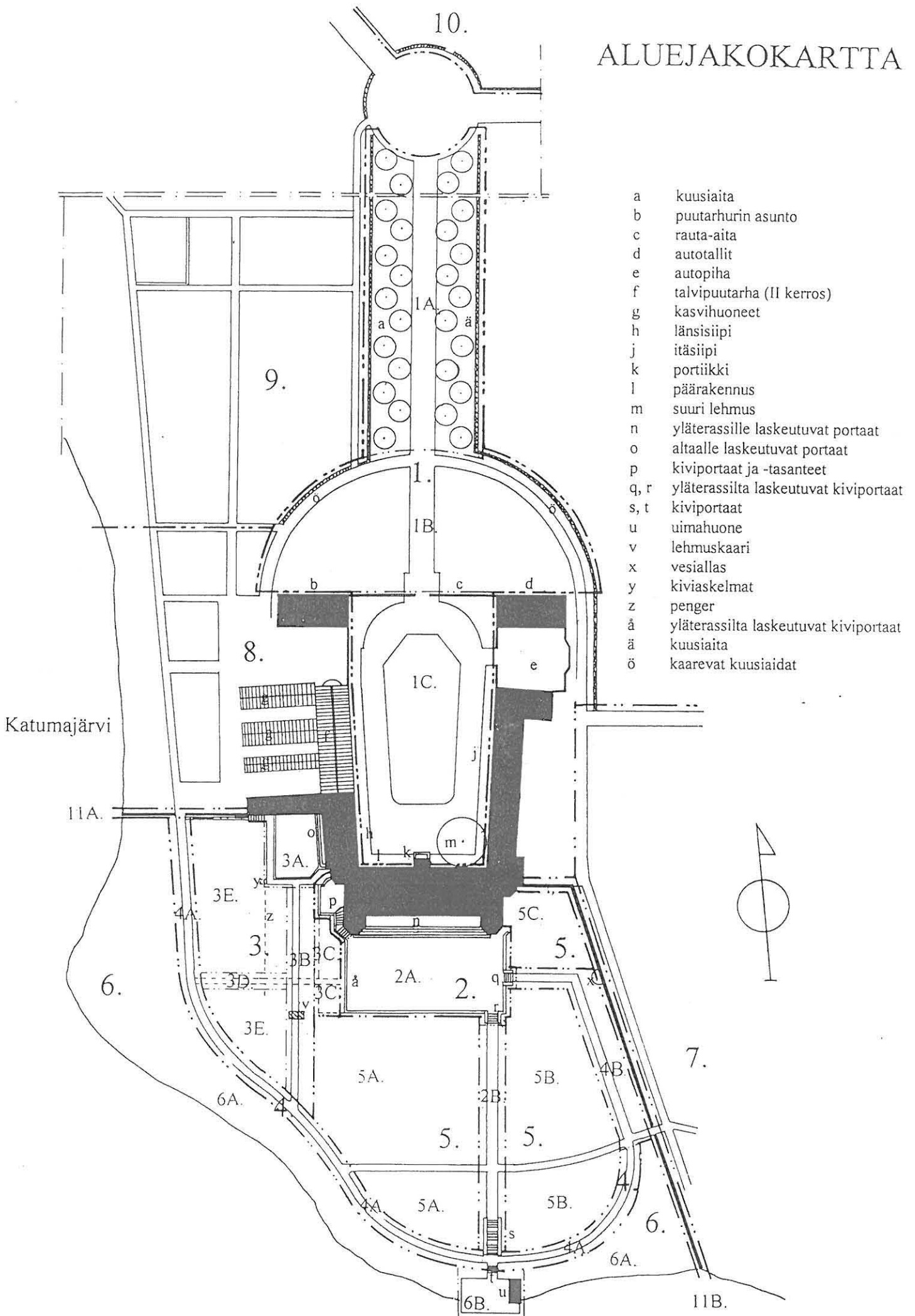
- Kartanon päärakennus (l) ja sivusiivet (h ja j) rajaavat päärakennuksen eteen muodostuvaa kunniapihaa.

¹ Suomen kartanot ja suurtilat, s.385 sekä liite 3, s.195

Kuva 5. Bengt Schalinin puutarhasuunnitelma Vanajanlinnaa varten. Vanhat valokuvat osoittavat, että sitä ei kaikilta yksityiskohdiltaan toteutettu tässä muodossa. (SM.AFL:An Bengt Schalin-arkisto)

ALUEJAKOKARTTA

- Pohjoisessa pihaa rajaa aita (c), jonka keskellä on kunniapihalle johtava portti.
- Päärakennukseen nähden vinot sivusiivet (h ja j) aikaansaavat valeperspektiivin.
- Pihan kaakkoisnurkassa on iso lehmus (m), joka sijaitsee paikalla jo ennen Rosenlewin rakennuttamaa kartanorakennusta. Rakennuksen ja samalla kunniapihan keskiakselia siirrettiin vasemmalle lehmuksen sijainnin perusteella, jotta rakennuksen sisääntuloportaali (k) näkyisi jo sisääntulokujanteelta.²
- Keskellä pihaa on nurmialue, jota kiertää hiekkatie.
- Sivusiipiä reunustavat pensasrivistöt, joiden edessä on nurmikaistat.
- Sisääntuloportiikin (k) molemminpuolin on sijoitettu pensaat. Muutoin pääarakennusta reunustavat perennapenkit ja niiden edessä on nurmikaistat.
- Kunniapihan koillisosassa on portti, joka johtaa autotallirakennuksen (d) ja itäisen sivusiiven väliselle pienemmälle pihalle (e). Tätä pihaa rajaa idässä muuri.

2A. Yläterassi

- Suorakulmaisen terassin yksi sivu rajautuu rakennukseen ja kolmea muuta sivua reunustavat leikatut pensasaidat.
- Päärakennuksen edessä olevalta tasanteelta laskeutuvat rakennuksen levyiset portaat (n) terassille.
- Terassilta on pääsy puutarhan alempiin osiin portaiden (p,q,r ja å) kautta.
- Keskellä terassia on säännölliset barokkihienkiset parterri-istutukset.

2B. Yläterassilta etelään johtava kävelytie

- Kävelytie alkaa portailta (r), joita pitkin laskeudutaan alas yläterassilta. Tietä reunustavat molemminpuolin leveät perennarivistöt.
- Tien ja perennaistutukset katkaisee itä-länsisuuntainen poikkikäytävä.
- Rantatielle laskeutuvat portaat (s), joita pensasaidat reunustavat molemminpuolin.
- Kävelytien alkua, loppua ja itä-länsisuuntaisen poikkikäytävän risteysaluetta korostavat puuistutukset.

3A. Allas-terassi

- Suorakulmainen allas rajautuu kahdelta sivulta kartanorakennukseen, alunperin avoimiin kaarikäytäviin (loggia). Allas on n. 10m x 6m kokoinen.
- Altaan länsisivua reunustavat perennaistutukset.
- Porraskelmat (o) nousevat altaan itäreunalta rakennukselle.
- Allas-terassin erottavat muusta puutarhasta pensasaidat.
- Altaalta on pääsy yläterassille rakennusta myötäilevien portaiden ja tasanteiden (p) kautta.
- Rantatielle pääsee läntistä muuria seurailevia portaita ja polkua pitkin alueen 3E kautta.

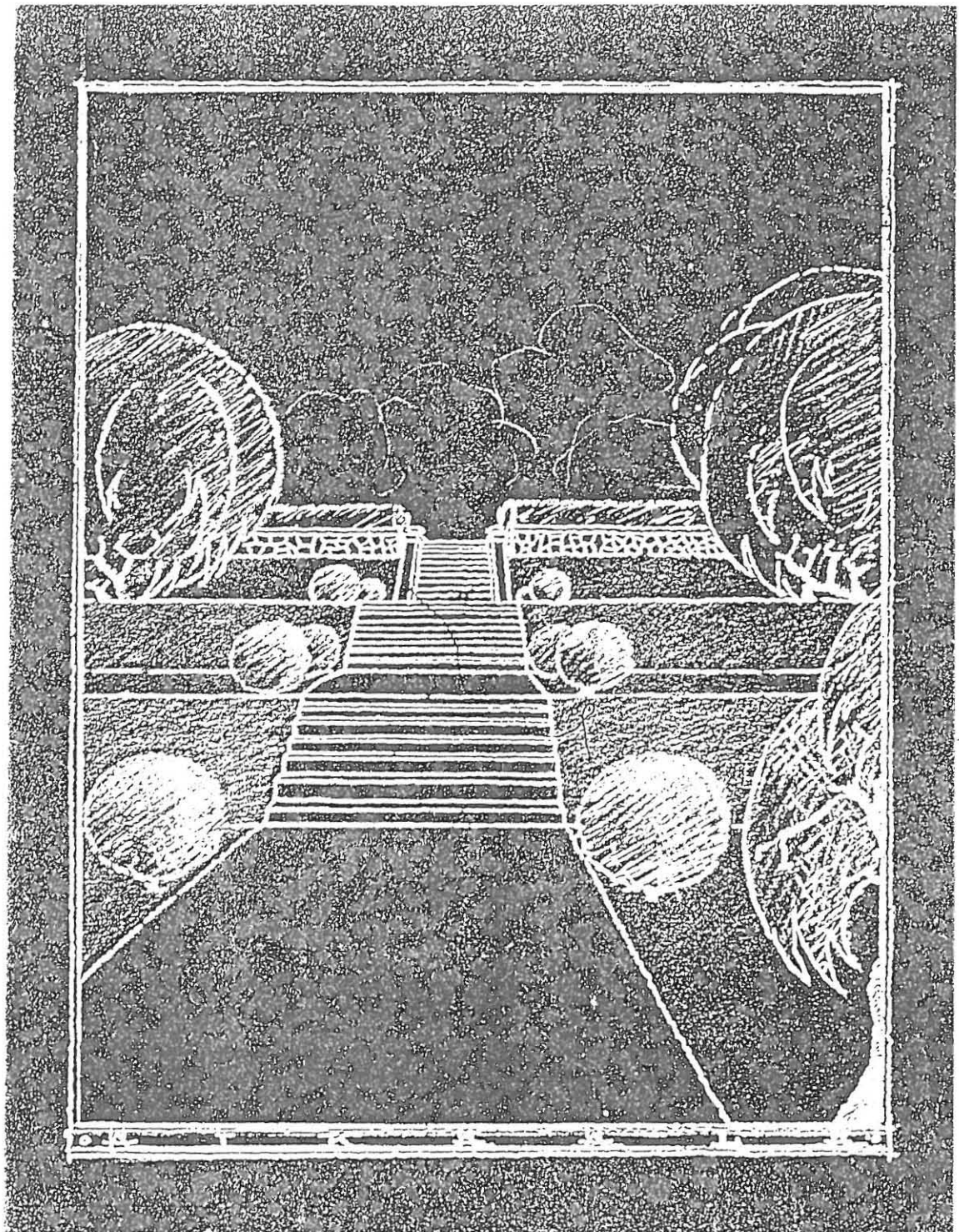
3B. Altaalta etelään johtava kävelytie

- Altaalta etelään johtava perennapenkien reunustama kävelytie päättyy u-malliseen pensasistutukseen. Sen molemminpuolin on sijoitettu puut.

3D. Yläterassilta (2A) länteen johtava kävelytie

- Kävelytie johtaa yläterassilta (2A) rantatielle. Länsirinteen (3E) pengerrysten kohdalla siirtyminen tasanteelta toiselle on järjestetty portaiden avulla.
- Altaalta etelään johtavan tien (3B) risteyksessä on pieni aukio.
- Tasanteilla tien kulkua rytmittävät pallomaiset pensasistutukset (vrt. kuva 6)

² Liite 3, s. 191

Kuva 6. Perspektiivikuva toteutumattomasta yläterassilta länteen johtavasta kävelytiestä (3D).
(SMAFLAn Bengt Schalin-arkisto)

3E. Länsirinne

- Rinne laskeutuu rantatielle terassointien avulla.
- Rinteen ainoita istutuksia ovat yläterassilta (2A) laskeutuvaan kävelytiehen (3D) liittyvät pensasistutukset.

4A. Rantatie

- Tie alkaa länsimuurin portilta, kiertää puutarhan rannan muotoja mukaillen ja jatkuu itämuurin suuntaisena tienä (4B) yläterassille (2A).
- Tien suoraa osuutta reunustavat vuorottellen puut ja pensaat yläterassilta länteen johtavalle tielle (3B) asti.
- Suoran osuuden jälkeen tie kaareutuu ja sitä reunustavat rannan puolella runsaat puu- ja pensasistutukset ja puutarhan puolella väljemmin sommitellut puu- ja pensasryhmät.

4B. Itämuurin suuntainen kävelytie

- Tie on rantatien jatke ja se päättyy yläterassille (2A).
- Itäpuolella tietä reunustaa muuri ja sen vierelle sijoitetut perennaistutukset. Länsipuolella sitä reunustaa puurivistö.
- Kävelytie erkanee puutarhan koillisosassa muurin suunnasta ja kääntyy suorakulmaisesti yläterassia kohti. Tätä tieosuutta reunustavat pohjoisessa perennaistutukset.

5A. ja 5B. Lounais- ja kaakkoisrinteet

- Rinteitä ei ole terassoitu.
- Rinteille on sommiteltu vapaamuotoisia pensas- ja puuryhmiä, sekä havuettä lehtipuista.

5C. Puutarhan koillisnurkkaus

- Nurkkaus on suojattu tila, jota rajaa pohjois- ja itäisivulla muuri.
- Länsisivu rajautuu rakennukseen ja yläterassiin, jonka edessä on pensasaita.
- Etelässä tilaa rajaavat perennaistutukset.
- Alueen sisällä on puuistutuksia.
- Alueen koillisnurkkaan on suunnitelmassa sijoitettu istuinryhmä.

6A. Ranta-alue

- Alueelle on suunniteltu runsas ja vapaamuotoinen puu- ja pensasistutusten vyöhyke.
- Rantaviiva kulkee luonnonmukaisesti.

6B. Laiturialue

- Puutarhan eteläkärkeen on suunniteltu suorakaiteenmuotoinen laiturialue uimahuoneineen (u).
- Rantatieltä (4A) laiturialueelle laskeutuvien portaiden (t) molemminpuolin on pienet, pyöreät pensaat.

7. Idänpuoleinen peltoalue

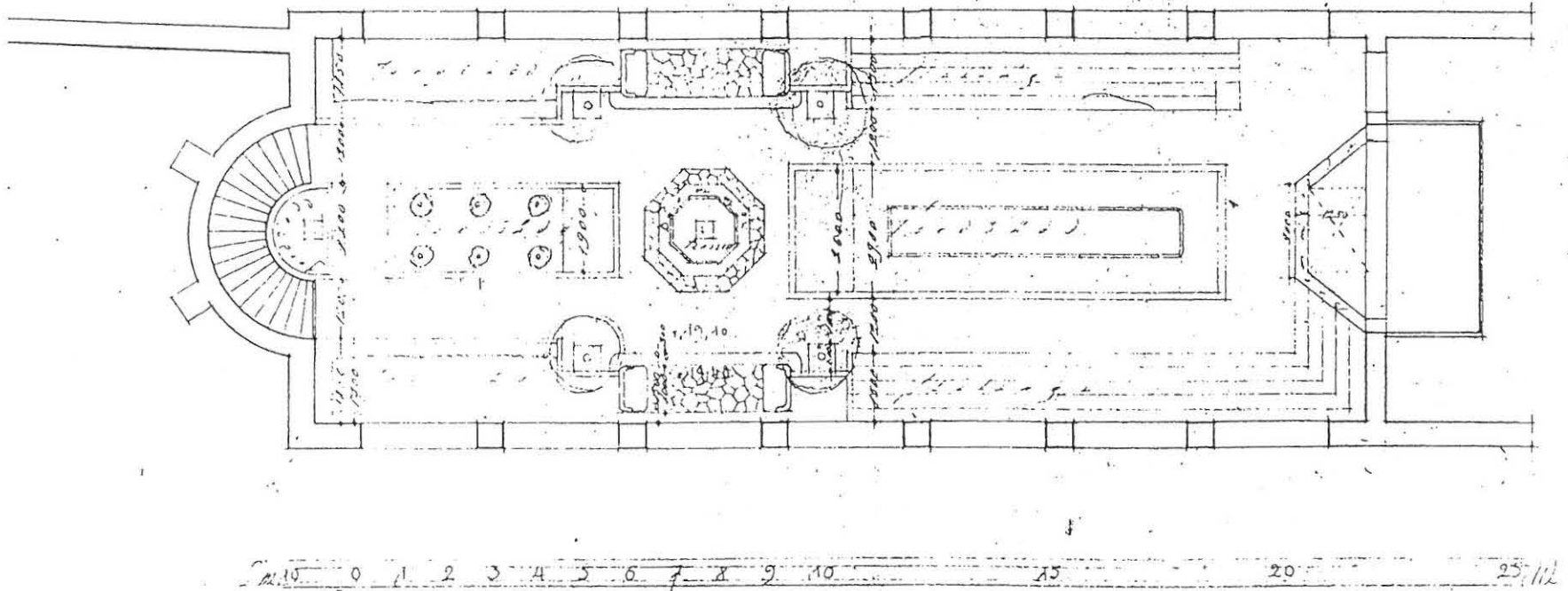
- Alueelle oli suunniteltu englantilaistyylinen puutarha kaarevine polkuineen ja rinteeseen sommiteltuine puu- ja pensasryhmineen.
- Pellon pohjoislaidassa kulkee tie, jonka pohjoispuolella on puurivi ja eteläpuolella pensasaita.

8. Kasvihuoneet ja läntinen ranta-alue

- Rantatie (4A) jatkuu länsimuurin toisella puolella edelleen pensasrivistön reunustamana kohti keittöpuutarhaa.
- Aluetta hallitsevat kartanon länsisiivestä erkanevat kasvihuoneet (g) ja suorakulmaiset istutusalueet.

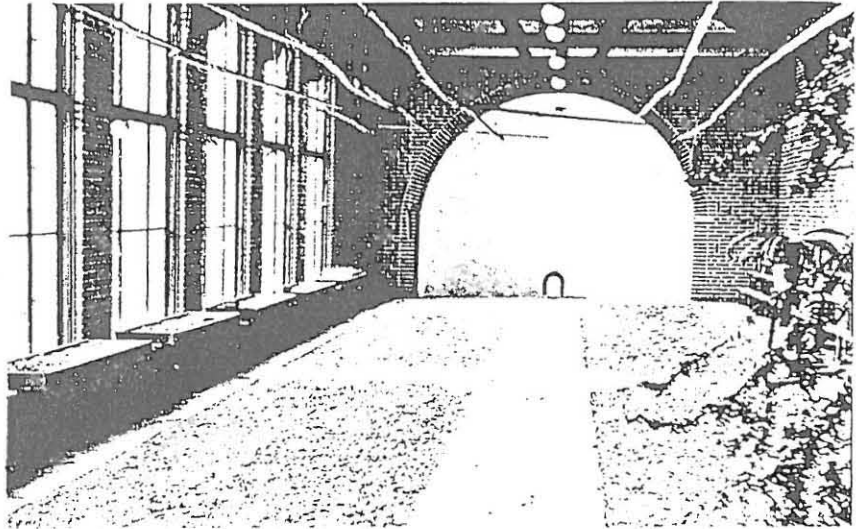
PLANRITNING
Avf. 1
VINTERTRÄDGÅRD

A I K K L A

Kuva 7. Bengt Schalinin talvipuutarhasuunnitelma Vanajanlinnaan. Talvipuutarha sijaitsi länsisiiven toisessa kerroksessa. Haastattelujen (Liitteet 1 ja 2) ja Sirolaopiston julkaisussa sivulla 9 olevan kuvan (kuva 8) perusteella voidaan todeta, että suunnitelmaa ei toteutettu tässä muodossa. (SMAFLAn Bengt Schalin-arkisto)

- Istutusalueiden sivuitse pääsee ranta-alueelle, jonne oli suunniteltu jonkinlainen "satama-allas" laitureineen. Laiturirakennelmat liittyvät länsimuurin rantarakennukseen.
- Muilta osin ranta jatkuu luonnonmukaisena.
- Kasvihuoneet (g) on rakennettu kiinni länsisiipeen, jonka toisessa kerroksessa sijaitsi talvipuutarha (f) (ks. kuvat 7 ja 8).

Kuva 8. Talvipuutarha ennen juhlasaliksi muuttamista. Kuvassa näkyvät sora-alueiden ja kivettyjen käytävien sijainti sekä seinillä olevat puuhylyt. (Tervetuloa Vanajanlinnaan, Sirola-opiston mainoslehtinen, s.a.s.l., s. 9)

9. Keittiöpuutarha

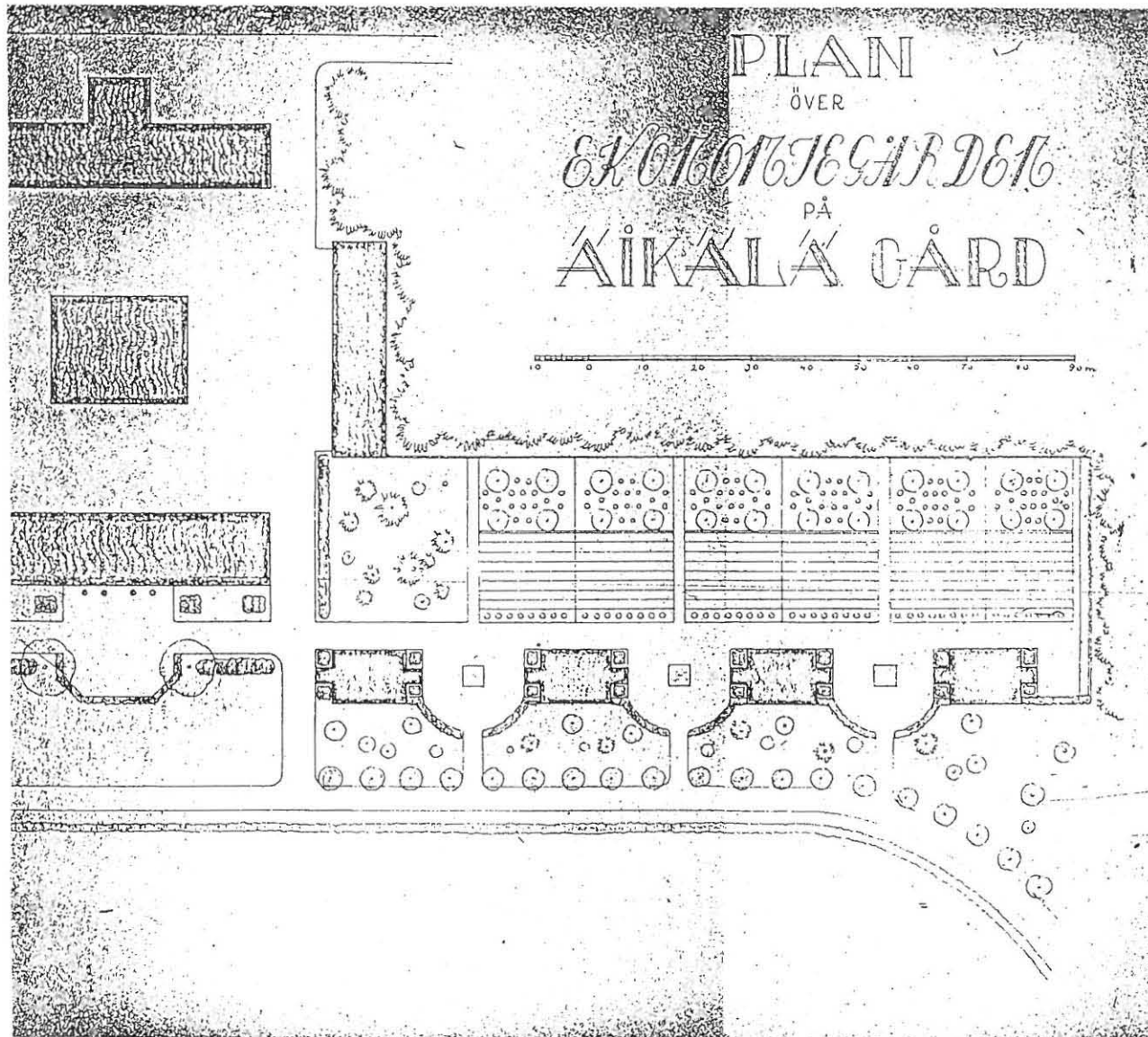
- Puutarha sijaitsee sisääntulotien länsipuolella.
- Puutarha rajautuu lännessä rannan suuntaisesti kulkevaan tiehen. Muilla sivuilla sitä reunustaa pensasaita.
- Keittiöpuutarhan alueella rantatietä reunustaa puurivi lännessä, myöhemmin se muuttuu puukujanteeksi.
- Puutarhan keskellä kulkeva etelä-pohjoisuuntainen tie jakaa puutarhan kahteen osaan.
- Itäinen osa oli tarkoitettu hedelmäpuille ja marjapensasille.
- Läntinen osa oli luultavimmin varattu juureksille ja vihanneksille. Pohjoislaidalla sijaitseva pensasaidalla reunustettu nurkkaus saattaa olla perkuujätteille ja kompostille varattu tila.

11A. ja 11B. Puutarhan länsi- ja itämuuri

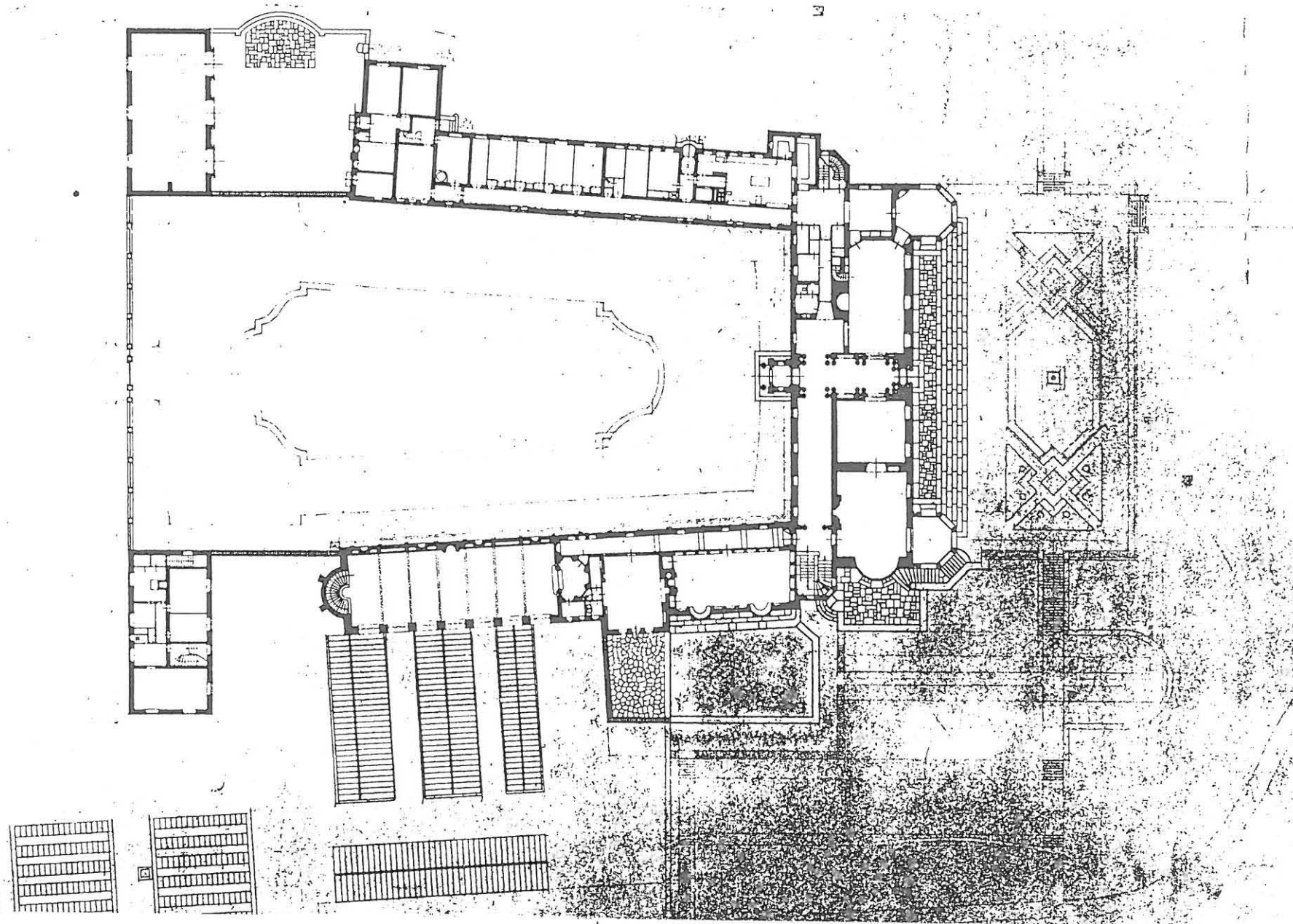
- Puutarhaa rajaavat päärakennus itse ja siihen liittyvät muurit, jotka jatkuvat rantaviivaan asti.
- Länsimuurin (11A) portti ja itämuurin (11B) ovi mahdollistavat puutarhaan pääsyn muualtakin kuin kartanon sisätilojen kautta.
- Rannassa molempiin muureihin liittyy jokin rakennelma.

12. Puutarhan tukimuurit, portaat, tasanteet ja käytävät

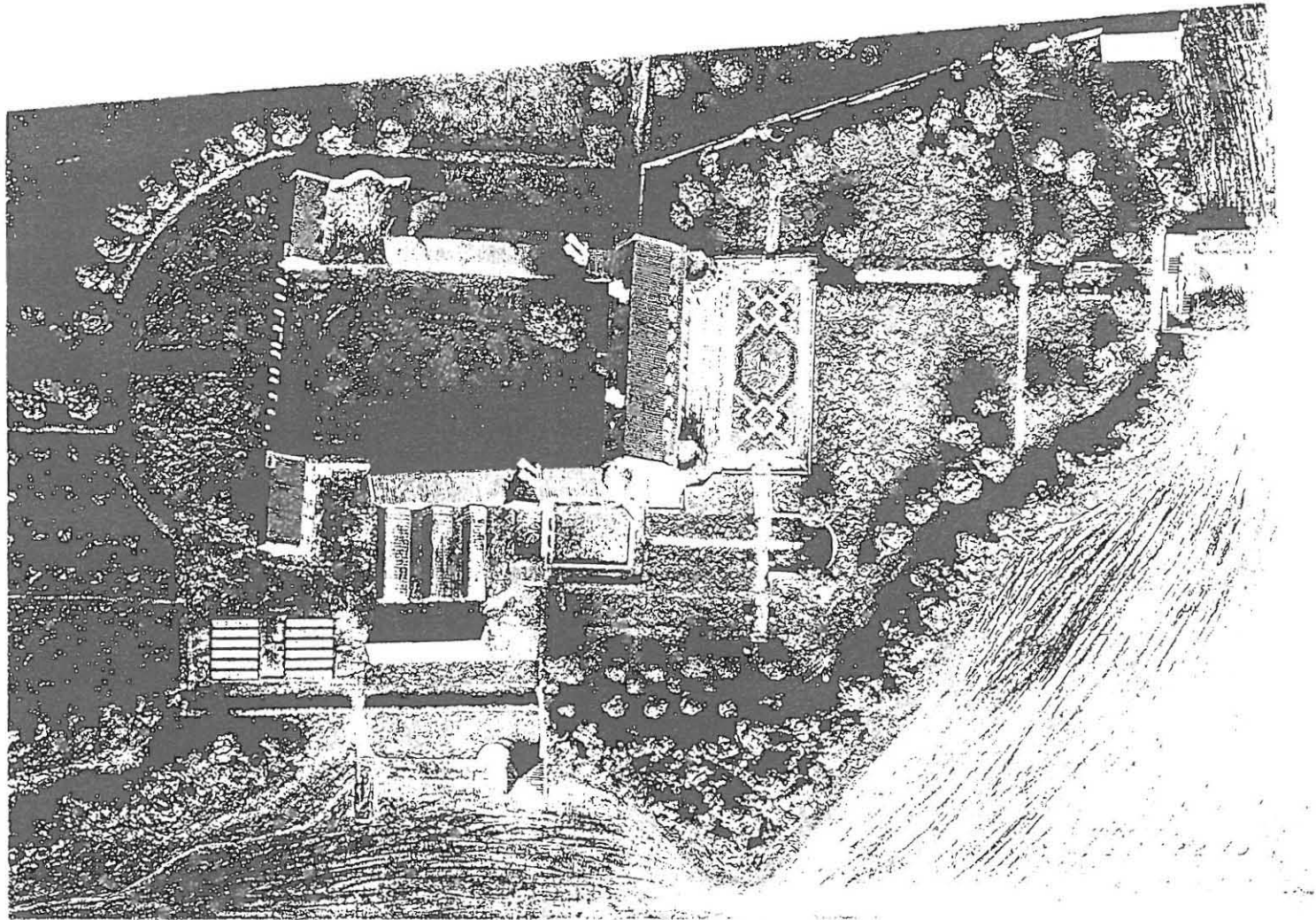
- Yläterassia (2A) ja yläterassilta altaalle johtavia portaita ja välitasannetta (p) on luultavimmin ajateltu tuettavaksi tukimuurien avulla.
- Schalinin suunnitelman pohjapiirroksista ei käy ilmi tukimuurien, portaiden, tasanteiden ja käytävien materiaaleja.

Kuva 9. Bengt Schalinin pihasuunnitelma Vanajanlinnan työväenasuntoja ja talousrakennuksia varten. Tämäkään suunnitelma ei luultavasti ole toteutunut aivan tässä muodossa. (SMAFLAn Bengt Schalin arkisto)

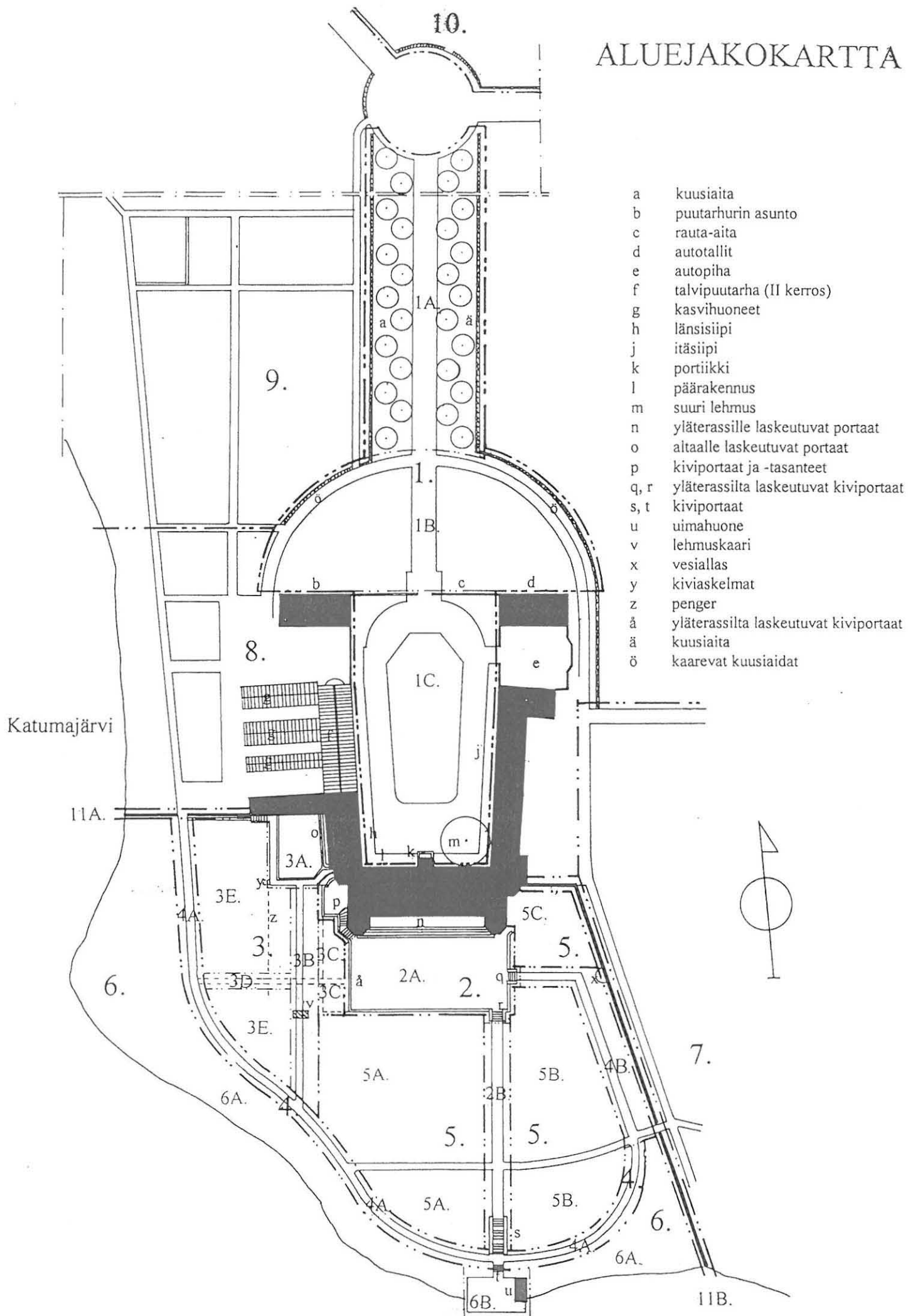

Kuva 10. Vanajanlinnan ensimmäisen kerroksen pohjapiirros, jonka ympärille on myös hahmoteltu puutarhaa. Kunniapihan nurmialueen barokkihenkinen muoto liittyy kartanorakennuksen barokkityyliseen symmetriaan ja kunniapiiha-aiheeseen. (Rakennustaiteen museon kuva-arkisto, sign. 85/281)

Kuva 11. Pienoismalli kartanorakennuksesta ja puutarhasta. Mallin puutarha noudattelee arkistosta löytynyttä suunnitelmaa (kuva 5). Mallin nykyinen sijaintipaikka ei ole tiedossa. (Museoviraston kuva-arkisto, 15/III40)

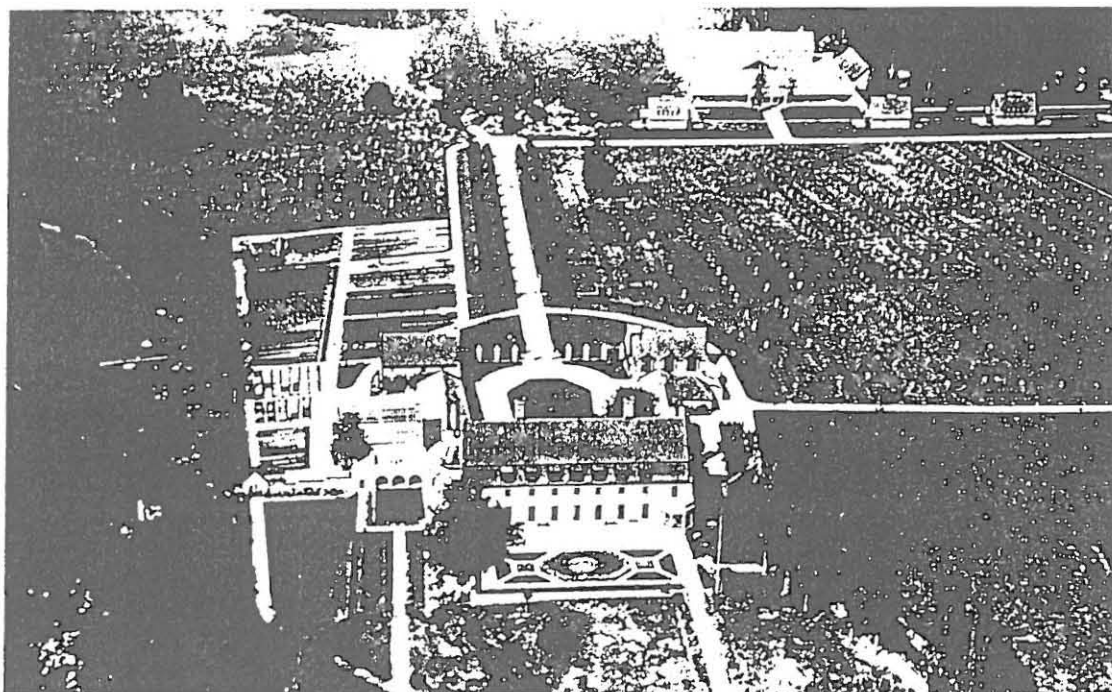
ALUEJAKOKARTTA

2.1 Suunnitelman toteutuminen

Puutarhan toteuttamisen tarkka ajankohta ei ole tiedossa, mutta arvelen sen ajoittuvan kartanon päärakennuksen valmistumisvuoden (1924) jälkeiseen aikaan eli vuosiin 1924-26. On myös mahdollista, että puutarhaa on alettu toteuttaa jo ennen kuin kartanorakennus on ollut täysin valmis, ainakin rakennukseen liittyvien portaiden ja terassien osalta. Viherrakentaja Skogström ja H.J. Olsson suorittivat puutarhan rakennustyöt¹. Tämän liitteessä 5 olleen maininnan lisäksi en ole löytänyt muuta tietoa kyseisestä viherrakentajasta. Suuri osa puutarhan kasveista tilattiin Paul Olssonin taimitarhasta, mutta kasvillisuuteen toivat lisänsä myös Rosenlewien matkoiltansa tuomat uudet kasvit².

Kuvatessani puutarhan toteutumista käytän apunani Bengt Schalinin arkistosta löytyneen suunnitelman kuvauksen yhteydessä tekemääni aluejakoa (ks. aluejakokartta). Pyrin myös mainitsemaan alkuperäisiä kasvilajeja niiltä osin kuin olen saanut niistä tietoa. Puutarhan alkuperäisen toteuttamisen selvittämiseen olen käyttänyt apunani vanhoja valokuvia, Vanajanlinnassa asuneiden henkilöiden jälkeläisten haastatteluja (Liitteet 1 ja 2), vuonna 1930 julkaistujen Trädgårdsodlarenin (Liite 5) ja Arkkitehtilehden (Liite 3) artikkeleja, jotka koskevat Vanajanlinnaa, sekä puutarhan nykytilaa (ks. kappale 3. Nykytila). Kunkin aluekuvauksen kohdalla viitataan lähteeseen, josta tieto on peräisin. Valokuviiin perustuvaa tutkimusta vaikeuttaa se, että arkistoista löytyneissä valokuvissa ei yleensä mainita niiden ottamisajankohtaa.

Kuva 12. Ilmakuva, arvioitu kuvausajankohta 1930-luvun alku. Lounaisrinteen keskellä kasvaa leveälatvuksinen puu ja itämuurin viereisen kävelytien länsipuolella on puurivistö. Kuvasta näkyy hyvin myös kunniapihan nurmialueiden muotoilu. Tässä kuvassa parterrikentän ruusut näyttävät olevan vaaleakukkaisia. (Rakennustaiteen museon kuva-arkisto, sign.85/392, arkiston tiedoista poiketen tätä ja kuvia 14, 17, 19, 21, 24, 27, 28 ja 29 ei ole julkaistu Arkkitehtilehdessä 12/1930.)

¹Liite 5

²Liite 1

1A. Sisääntulotie

- Tien lehmuskujan itäpuolellekin on suunnitelmasta poiketen istutettu leikattu kuusiaita (ä). Muilta osin sisääntulotie on toteutunut Bengt Schalinin suunnitelman mukaisesti (Nykyt. ja liite 1).
- Kujannepuut ovat puistolehmuksia (Nykyt.).

1B. Sisääntuloalue

- Alueen muoto ja molemminpuoliset vapaasti sommitellut havupuuistutukset ovat toteutuneet Schalinin suunnitelmien mukaan. Myös kaarevien ja leikattujen kuusiaitojen (ö) sijainti ja muoto noudattelevat Schalinin suunnitelmaa (Nykyt.).
- Lehmuskuja ei kuitenkaan ole jatkunut tämän alueen läpi kunniapihan portille asti, vaan päättyy kaareutuvien kuusiaitojen (ö) kohdalle (Kuva 12).
- Kesäisin talvipuutarhasta tuotiin isoissa tammitynnyreissä kasvavat laakeripuut portin pieleen ja kaarevien teiden risteykseen (Liite 2 ja kuva 12).
- Lännenpuoleiselle alueelle oli istutettu havupuiden lisäksi happomarja- ja lumimarjapensaita (Liite 1).

Kuva 13. Lähdössä hirvemetsästyksen syksyllä 1936. Kuvassa näkyy päärakennusta peittävä köynnös. (Einar W. Juva, P.E. Svinhufvud II, Porvoo 1961, s. 585)

1C. Kunniapiha

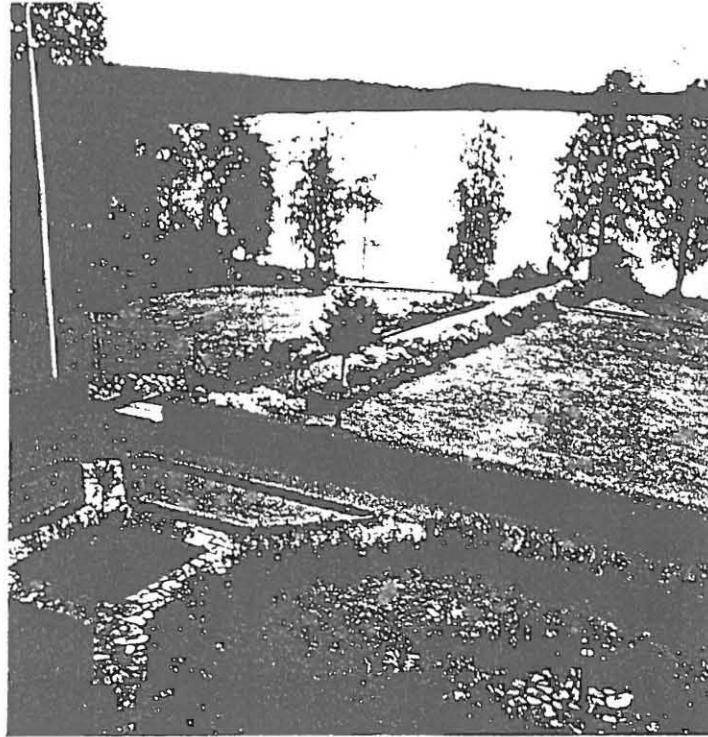
-Ilmakuvien perusteella kunniapiha on toteutettu Schalinin suunnitelmien mukaan, lukuunottamatta reunojen nurmialueiden pyöristettyä muotoa (Kuva 12).

-Sivusiipien (h ja j) eteen oli istutettu mahoniaa (Liitteet 1 ja 2).

-Rauta-aitaa (c) peittävä köynnös on luultavasti ollut köynnöskuusama (Liite 2). Aidan arvokkaan ulkoasunkin huomioonottaen köynnöskuusama tuntuu todennäköiseltä lajivalinnalta, koska se ei heikompikasvuisena ole peittänyt komeaa rauta-aitaa (Kuva 12), samalla lailla kuin nykyinen villiviini.

-Sivusiipien (h ja j) seiniä peitti villiviini (Liite 6, s.385), samoin päärakennuksen (l) seiniä (Kuva 13).

-Seinustalle oli istutettu myös perennoja, mm. *Thalictrum dipterocarpum* (nyk. *Thalictrum delavayi*). Lähteessä ei ollut mainittu tarkempaa sijainnin määritystä (Liite 5, s. 261). Oletan, että kyseessä on päärakennuksen (l) edessä sijaitseva perennapenkki.

Kuva 14. Näkymä yläterassilta etelään, arvioitu kuvausajankohta 1930-luvun alku. Kuvassa näkyvät terassin aurinkokelloa ympäröivän parterrikentän pinnoitteet ja kasvi-istutukset, samoin kuin etelään johtavan kävelytien perennaistutukset. Rantatielle laskeutuvien portaiden alapäässä on molemmin puolin portaita rauduskoivut. Kasvillisuuden perusteella kuva on luultavasti otettu syksyllä. Perennapenkki terassin puoleisessa päässä kukkivat pensaat saattavat olla syysshortensiaa. (Rakennustaiteen museon kuva-arkisto, sign.85/294)

2A. Yläterassi (Kuvat 12 ja 14)

-Terassi oli toteutunut reunustavine pensasaitoineen ja parterri-istutuksineen suunnitelman mukaisesti. Poikkeuksena olivat parterrikentän sivuosien kuviot, jotka on käännetty eri asentoon kuin suunnitelmassa (Kuva 12).

Kuva 15. Yläterassilta etelään johtavan kävelytien perennaistutukset vuodelta 1932. Perennapenkkeihin on tasaisin välimatkoin sijoitettu runkoruusuja ja nurmikolle on kylvetty kaunokaista, *Bellis perennistä*. (Hämeenlinnan kaupungin museon kuva-arkisto, R4570 IX.3)

- Parterrikenttää ympäröi hiikkakäytävä ja kentän sisäpuolella olevat polut olivat kivilaatoilla päällystettyjä (Liite 1 ja kuva 14).
- Terassia kiertää säännölliseksi leikattu n. 1m korkea pensasaita, alkuperäisenä lajina saattoi olla mustamarjatuhkapensas, *Cotoneaster nigra* (nyk. *C. niger*), jota on käytetty puutarhassa leikatuissa pensasaidoissa (Liite 5, s.262).
- Parterrikentän keskellä on aurinkokello (Kuva 14 ja nykyt.). Keskikuvioita ja aurinkokellon ympärilläolevaa kiveystä kiertävät jaloruuuistutukset (Liite 2 ja kuva 14). Pienempien kuvioaiheiden keskellä kasvoi runkoruuusut. Muita parterrikentän osia ympäröi n. 20cm korkea leikattu pensasaita, joka on saattanut olla puksia.
- Parterrin sisäosat olivat nurmea, samoin sivuosien neliönmuotoisia ruuuuistutuksia reunusti kapea nurmikaista (Liite 2 sekä kuvat 12 ja 14).
- Isomman keskikuvion ruusupenkkienv ympärille oli istutettu alppiastereita ja keväisin aurinkokelloa ympäröivät kukkivat lumikellot (Liite 2).
- Parterrikentän ruusulajit ovat n. 40-60cm korkeita ja valko- tai vaaleanpunakukkaisia (Kuvat 14 ja 12).
- Kuvassa 14 näkyvät palmun näköiset pienet kasvit saattavat olla *Dracaena*, jotka on tuotu talvipuutarhasta kesäksi ulos (Kuva 14).
- Suunnitelmasta poiketen terassilta ei lähde länteen rantatiehen yhtyvää tietä (3D) (Nykyt. ja kuva 12).
- Terassin ympärille istutetut lehmukset oli tarkoitus leikata muotoon. Lähteestä ei löytynyt täsmennystä muodolle, kuvien 14 ja 15 perusteella olettaisn tavoitellun muodon olleen pyöreän (Liite 5).

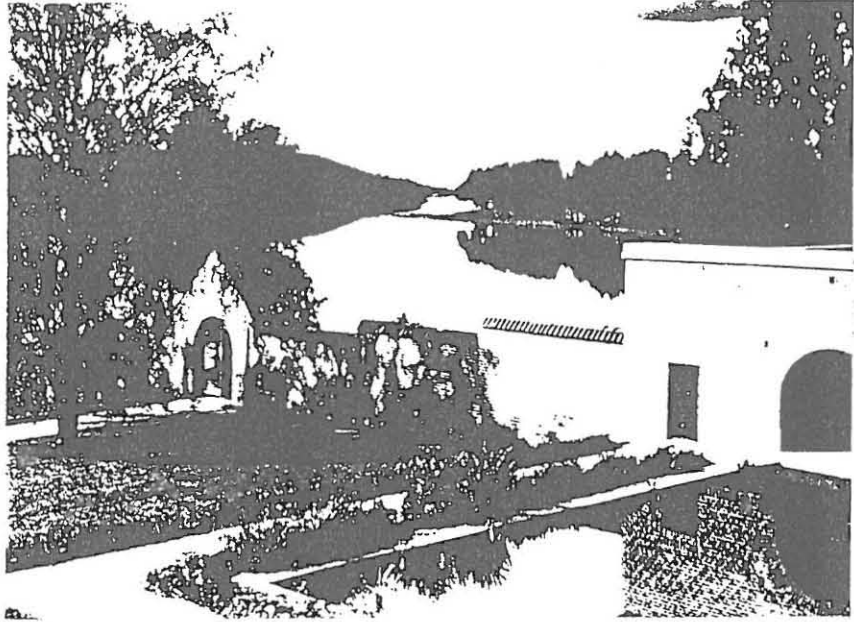
2B. Yläterassilta etelään johtava kävelytie

- Suunnitelman mukaisesti kävelytie lähtee terassilta ja johtaa portaiden kautta rantatielle perennapenkkienv reunustamana (Nykyt. ja kuva 12). Lajit perennapenkkeihin oli valittu siten, että kesäisin aina useampi tai ainakin yksi laji olisi kukassa (Liite 2).
- Perennalajeina: akilleijat, angervo, keisarinkruunu, kullero, lupiinit, nukkapähkämö, ritarinkannus, täpläimikkä, ukonhattu, unikko (Liite 1), erilaiset kellokukat, jaloakileija, mooseksenpalavapensas, ritarinkannus, suuret ohdakkeet, särkynytsydän ja ukonhattu (Liite 2). Perennapenkeissä kasvoi myös iiriksiä ja pitkin perennarivistöä oli sijoitettu runkoruuusuja (Kuvat 14 ja 15).
- Terassilta lähtevien portaiden viereen on istutettu lehmukset suunnitelman mukaisesti. Perennapenkkienv päässä portaiden vieressä on ollut syyshortensiapensaat (Kuvat 14 ja 15).
- Suunnitelmassa näkyviä risteysalueen puuistutuksia ei toteutettu, mutta risteysalueen perennapenkkienv päässä on ollut runkohortensiat (Kuva liitteessä 6, s. 386 ja kuva 14).
- Rantaportaiden alaosassa kasvoi kaksi koivua, ehkä ennen puutarhan rakentamista olemassa olevia (Kuva 14).
- Rantatielle (4A) laskeutuvia portaita (s) ympäröivästä kasvillisuudesta ei ole täsmällistä tietoa.

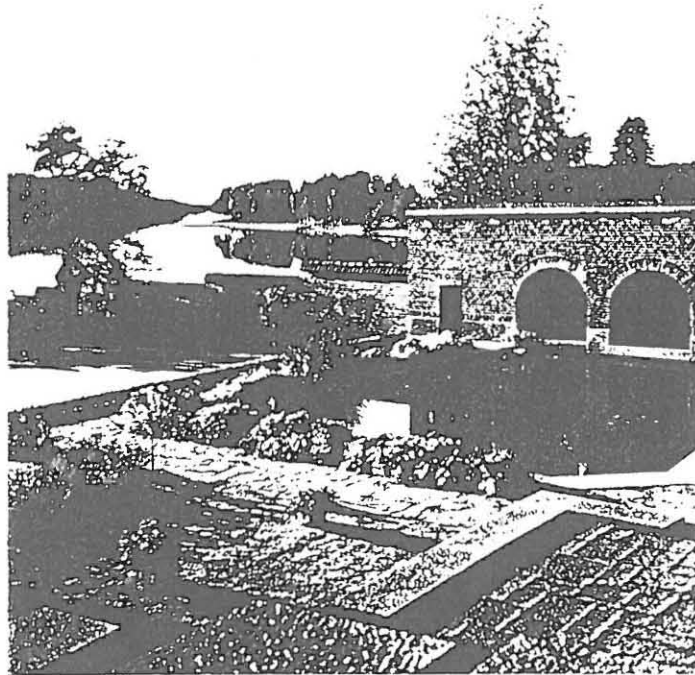
3A. Allas-terassi

- Toteutus poikkeaa Schalinin suunnitelmasta vain allaskokonaisuutta reunustavan leikatun pensasaidan osalta. Noin 60-80cm korkea leikattu pensasaita on istutettu altaan länsipuolelle nurmipenkereen päälle. Pensasaita jatkuu penkereen muotoa noudattaen kohti etelää (Liite 2 ja kuvat 12, 16 ja 17). Pensasaidan laji on luultavasti ollut *Cotoneaster nigra* (Liite 5, s.262).
- Allas oli rakennettu kala-altaaksi (Liite 1). Se on n. 9m leveä, 15m pitkä ja 80cm syvä. Allasta rajasivat sekä itä- että pohjoispuolella avoimet loggiat (Nykyt. ja kuva 16).
- Altaasta kohosi vesisuihku (Liite 2).

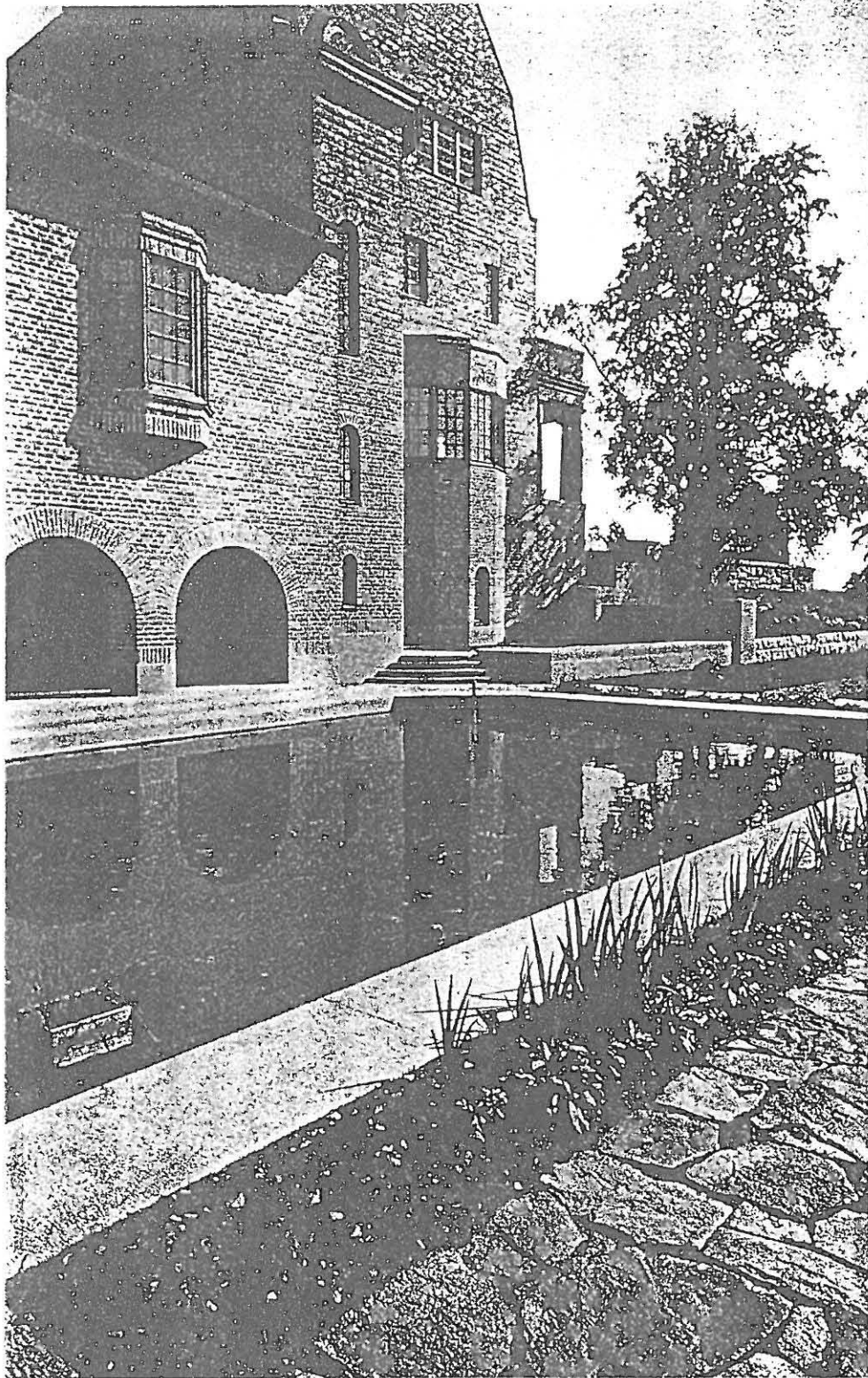
- Altaan reunan kasvilajeina: erilaiset liljakasvit, iirikset, lupiinit, joitakin mehikasveja (Liite 1), akileijat sekä punaiset ja valkoiset jaloangervot (Liite 2). Kuvien perusteella altaan reunalla on kasvanut lisäksi pienilehtistä kuunliljaa ja iiriksiä (Kuvat 16, 17 ja 18).
- Veteen oli istutettu lumpeita (Liite 1).
- Allasta kiertävät tiet ovat kivipäällysteisiä (Kuvat 16 ja 17 ja nykyt.).

Kuva 16. Kala-allas, arvioitu kuvausajankohta 1930-luvun alku. (Rakennustaiteen museon kuva-arkisto, sign.85/289)

Kuva 17. Kala-allas, arvioitu kuvausajankohta 1930-luvun puoliväli. Taustan muurissa näkyvät säleikköpuina käytetyt luumupuut ja niiden välissä seinustalle kiipeävä köynnös. (Rakennustaiteen museon kuva-arkisto, sign.85/288)

Kuva 18. Kala-allas, arvioitu ajoitus 1920-luvun loppu tai 1930-luvun alku. Altaan reunalla mullasta nousemassa iriksiä, altaassa laatikossa kasvava kasvi on luultavasti *Iris sibirica*. (Suomen rakennustaidetta, Helsinki 1932, s.26)

3B. Altaalta etelään johtava kävelytie

-Suunnitelman mukaisesti altaalta lähtee kävelytie etelää kohti, mutta toteutettu tie jatkui rantatielle asti (Kuva 12 ja nykyt.). Tie oli rakennettu kivipäälysteisenä lehmuskaarelle (v) saakka (Nykyt.).

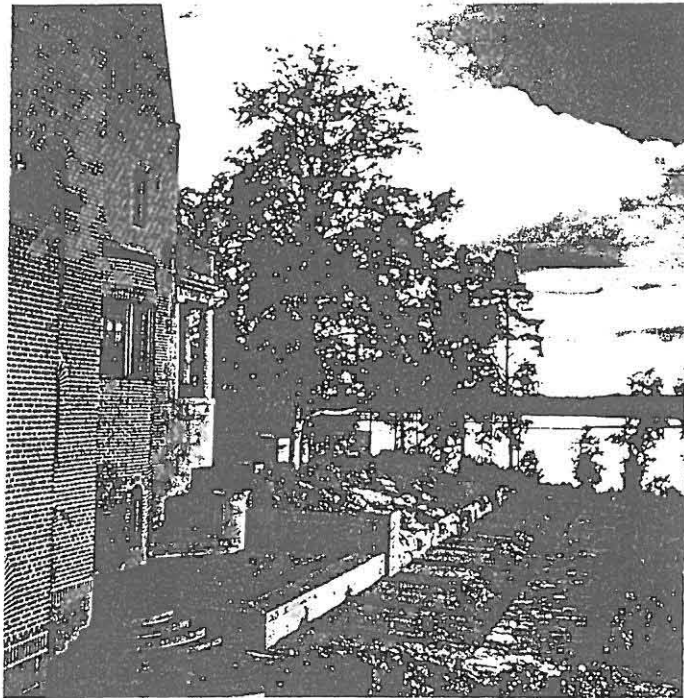
-Nurmipenkereen päällä kulkevaa tietä reunustaa itäpuolella kerrotut punatai vaaleanpunakukkaiset (tai molempia värejä) jalopionit ja länsipuolella vaaleakukkaiset ruusuistutukset (Liite 1 ja 2 sekä kuvat 19 ja 25). Ruusujen taakse oli istutettu kartionmuotoisten puiden rivistö. Puut ovat todennäköisesti *Populus berolinensis*, laji joka mainitaan liitteessä 5. Samoin haastattelussa tuli ilmi ruusunpenkin vieressä kasvaneet poppelit (Liitteet 1, 2 ja 5 sekä kuvat 12, ja 25).

-Ruusut olivat ryhmäruusuja (Liite 1). Ruusuistutusten altaan puoleisessa päässä kasvoi runkoruusu (Kuva 17).

-Suunnitelmassa näkyvän u-muotoisen pensasistutuksen paikalla nykyään olevan lehmuskaaren (v) lehmusten istutusajankohta on epäselvä, mutta kuvassa 19 (ajoitus arvioitu 1930-luvun alkuun) näkyy polun varrelle istutettuna nuoret puut.

-Ennen lehmuskaarta (v) ruusurivistöä ja penkereen päällä kulkevaan leikattua pensasaitaa yhdistää istutusaidanne (Kuva 12).

-Lehmuskaaren (v) vieressä kasvoi valkokukkaisia jalosyreeneitä (Liite 2).

Kuva 19. Altaalta etelään johtava kävelytie ja yläterassin länsipuolinen kivikkopuutarha, arvioitu kuvausajankohta 1920-luvun loppu tai 1930-luvun alku. Kävelytien reunassa näkyvät jalopioni-istutukset ja yhtenäinen ryhmäruusurivi, jonka altaan puoleiseen päähän on istutettu runkoruusu. (Rakennustaiteen museon kuva-arkisto, sign.85/287)

3C. Kivikkopuutarha

-Schalinin suunnitelman pohjakuvassa ei tätä kivikkopuutarhaa ole ollenkaan. Se sijaitisi yläterassin ja altaalta etelään johtavan kävelytien välissä (Liitteet 1, 2 ja kuvat 19 ja 25).

- Se oli pengerrytetty käytävän tasoa noin 30-50cm korkeammalle kukkivan muurin avulla (Liite 2 ja kuvat 19 ja 25).
- Yläterassin vieressä kivikkopuutarhan koillisnurkassa kasvoi kaksi koivua (Liite 1 ja kuva 19). Koivu on luultavasti ollut paikalla jo puutarhaa rakennettaessa ja se on myöhemmin poistettu (vrt. kuvat 19 ja 25)
- Kivikkopuutarhassa oli mahdollista kulkea kahta toisiinsa nähden poikittaista, kivettyä polkua pitkin (Liite 1).
- Puutarhaan oli istutettu yli 400 erilaista kivikkokasvia (Liite 2).

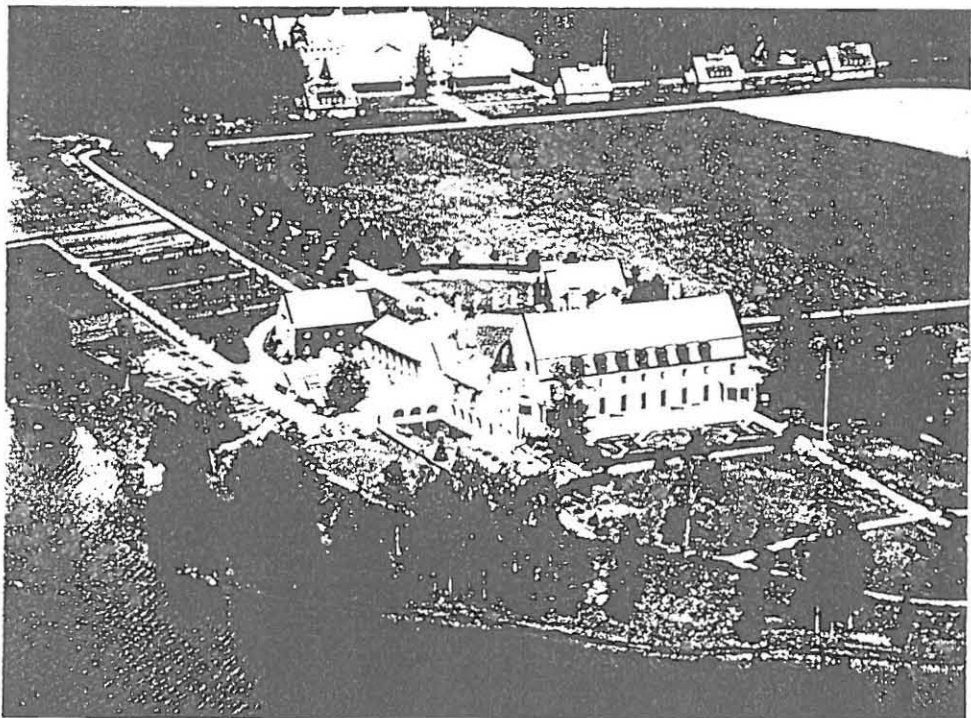
3D. Yläterassilta länteen johtava kävelytie
-Ei ole toteutunut (Kuva 12 ja nykyt.).

3E. Länsirinne

- Rinteessä on vain yksi nurmipenger (z), jonka jälkeen rinne jatkuu rantatielle asti melko tasaisena nurmikenttänä, jossa ei ole istutuksia (Kuva 12 ja 20).
- Länsimuurin viertä kulkevan rantatieltä (4A) altaalle nousevan tien alku- ja loppupäässä on ollut suuriin astioihin istutetut puut (Kuva 12 ja kuva liitteen 3, s. 194).

4A. Rantatie

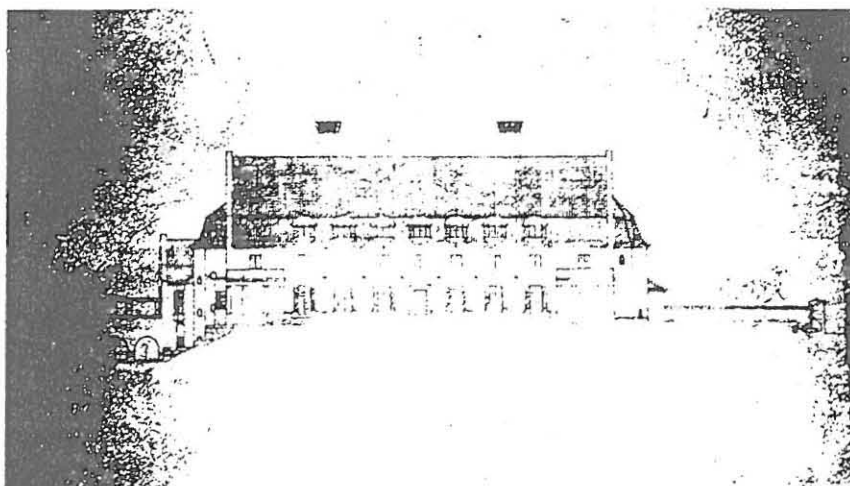
- Tien linjaus näyttää noudattelevan Schalinin suunnitelmaa. Rantatien länsimuurin läheisyyteen suunniteltuja puu- ja pensasistutuksia ei toteutettu. Sen sijaan länsimuurilta lähettäessä rantatien itäreunalla kasvoi ehkä jo ennen puutarhan rakentamista paikalla ollut koivu (Kuva 16).
- Ainakin uimahuoneelle (u) asti rantatietä reunusti rannan puolella yhtenäinen ruusuaita, jota leikattiin, jotta se säilyisi tuuheana ja kauniin pyöreähkön muotoisena (Liite 2). Ruusuaidan laji on luultavasti ollut *Rosa rugosa* (Liite 1). Ruusuaidan alapuolella on ollut lajiltaan tuntemattomia, riveihin istutettuja kasveja. Sijaintipaikkansa ja istutusmuotonsa perusteella ne eivät ole kuuluneet puutarhan kokonaissommitelmaan, vaan olivat siellä väliaikaisessa viljelyksessä (Kuva 12 ja 20).

Kuva 20. Ilmakuva, arvioitu kuvausajankohta 1930-luvun alku. (Rakennustaiteen museon kuva-arkisto, sign.85/393)

4B. Itämuurin suuntainen kävelytie

- Linjaus noudattelee suunnitelmaa (Kuvat 12 ja 22 sekä nykyt.).
- Suunnitelman mukaisesti muurin vierellä oli perennaistutuksia (Liite 2). Lajeina mm. angervot ja keisarikruunut, mutta lajeina on saattanut olla myös samoja perennoja kuin yläterassilta etelään johtavan kävelytien varrella (Liite 1).
- Yläterassille (2A) kääntyvä tieosuus on sijoitettu suunnitelman mukaisesti, mutta terassin suuntaista pensasaitaa ja tieosuutta reunustavaa perennapenkkiä ei ole toteutettu. (Kuva 22 ja nykyt.).
- Suunnitelmasta poikkeava elementti on myös terassille kääntyvän tieosuuden pääteaiheena oleva muuriin rakennettu vesiallas, joka näkyy Frosteruksen piirtämässä julkisivukuvissa (Kuva 23). Julkisivukuvan perusteella voidaan kuitenkin olettaa, että vesiallas on kuulunut puutarhaan alunperinkin.

Kuva 23. Kartanorakennuksen julkisivukuva. Oikeassa reunassa näkyy myös itämuurin vesiallas. (Rakennustaiteen museon kuva-arkisto)

5A. ja 5B. Lounais- ja kaakkoisrinteet

- Molempien rinteiden vapaasti sommitellut puu- ja pensasryhmät noudattelevat suunnitelman henkeä, mutta niiden sijainti saattaa joltain osin erota suunnitelmasta (Kuvat 20 ja 22 sekä nykyt.).
- Lounaisrinteen läpi kulkevan itä-länsisuuntaisen kävelytien ja rantatien (4A) risteysalueella olevat havupuuryhmät näyttäisivät olevan samalla paikalla kuin suunnitelmassakin (Kuva 12).
- Altaalta etelään johtavan tien (3B) ja rantatien (4A) risteysalueelle ja sen lähistöön on istutettu kasvillisuutta. Myös suunnitelmassa näkyy kasviryhmä sijoitettuna tälle alueelle, vaikka altaalta lähtevä tie (3B) ei suunnitelmassa jatkukaan rantatielle asti. Istutetussa kasviryhmässä tai sen läheisyydessä kasvoi rhododendroneita ja saksanpähkinäpuu. Tämän kasviryhmän läheisyyteen nurmelle oli kylvetty *Bellis perennistä* (Liite 2).
- Lounaisrinteen pohjoisosan keskellä kasvoi leveälatsuksinen puu, joka on myöhemmin korvattu ehkä paikalla nykyäänkin kasvavalla katajalla (Kuva 12).
- Lounais- ja kaakkoisrinteiden eteläpuoleisten osien mahdollisesta terassoinnista ei ole tietoa. Lounaisrinteen eteläosaan on istutettu kasveja, joiden lajeista ei ole tietoa. Kuvan perusteella rinteellä on kasvanut havupuu tai -pensasryhmä ja erillisiä lehtipensaita (Kuva 20).

-Kaakkoisrinteen pohjoisosa näyttää valokuvissa olevan lähes ilman mitään istutuksia, vaikka suunnitelmaan niitä on merkitty. Kuvassa nähtävät istutukset ovat nykyisen havupuuryhmän paikalla, mutta eivät näytä havupuiden taimilta, poikkeuksena kolme pientä mahdollisesti tuijantainta (Kuva 14).

-Lounais- ja kaakkoisrinteen pohjoisosissa terassilta etelään johtavan kävelytien (2B) perennarivistöjen läheisyyteen nurmelle oli kylvetty *Bellis perennistä* (Liite 2 ja kuva 15).

-Kaakkoisrinteen eteläosassa kasvoi tummakukkaisia jalosyreenejä (Liite 2).

-Kaakkoisrinteessä yläterassin (2A) vieressä oli lipputanko (Kuva 12)

5C. Puutarhan koillisnurkkaus

-Nurkkaus ei toteutuessaan muodostunut niin suljetuksi kuin suunnitelma antaa olettaa. Aluetta reunustavaa pensasaitaa ja perennaistutuksia ei toteutettu (Kuvat 12 ja 22).

-Alueella kasvoi suuria koivuja, ehkä jo puutarhan rakennusvaiheessa paikalla olleita (Kuva 12).

-Nurkkauksessa oli saniaisistutuksia (Liite 1) ja iso riippukeinu. Maassa kasvoi lemmikkejä ja *Bellis perennistä* (Liite 2).

6A. Ranta-alue

-Ranta-alue toteutettiin luonnontilaisena metsänä, jonka tuli suojata puutarhaa rannan puolelta. Rantametsikössä kasvoi mm. koivua, haapaa ja pajua (Liite 1). Puutarhan perustamisvaiheessa ranta-alue on kuitenkin ollut melko avoin (Liite 4) ja kenttäkerros on ollut lyhyeksi niitetty. Alueella kasvoi tuolloin myös mäntyjä (Kuvat 21 ja 22)

-Rannan tuntumaan veteen oli istutettu lumpeita (Liite 1).

6B. Laiturialue

-Uimahuone (u) on rakennettu suunnitelman osoittamalle paikalle. Sen läheisyydessä rannassa oli puutarhan kolmas kivikkopuutarha (Liite 2) ja rantatietä (4A) laskeutuvien portaiden (t) tuntumaan oli istutettu juhannusruusuja (Liite 1).

-Uimahuoneen ranta oli luultavasti pengerrytetty kivillä, mikä erottaa sen muun rannan luonnonmukaisuudesta (Nykyt. ja kuva 22).

7. Idänpuoleinen peltoalue

-Ks. 2.2 "Puutarhan perustamisen jälkeen tapahtuneet muutokset"

-Pellon pohjoispuolella kulkeva tie vei pehtorin asunnolle. Tietä reunustaa pohjoispuolella jalavarivistö. Sen eteläpuolella kasvoi koko tien pituudelta syysleimua (Liite 2 sekä kuvat 12 ja 22).

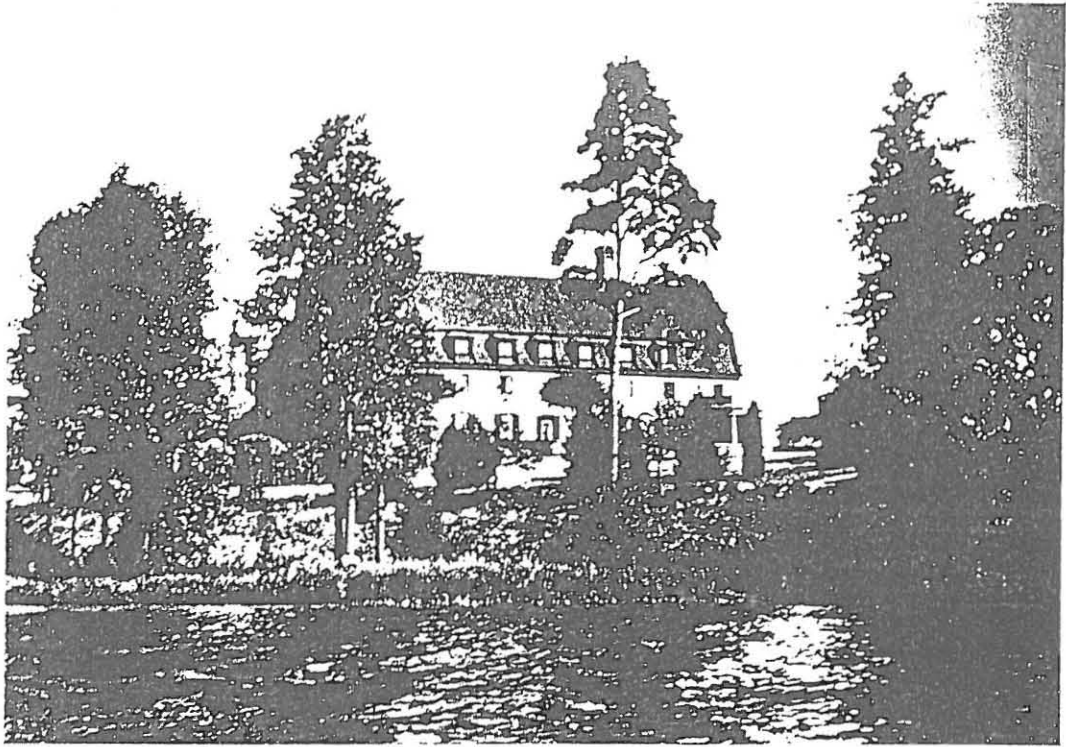
8. Kasvihuoneet ja läntinen ranta-alue

-Kasvihuoneet sekä lämpimät ja kylmät lavat sijaitsivat Bengt Schalinin suunnitelman osoittamilla paikoilla. Lämpimissä lavoissa kasvatettiin varhaiskurkkua ja meloneita, kylmissä lavoissa muita kasviksia (Liite 1).

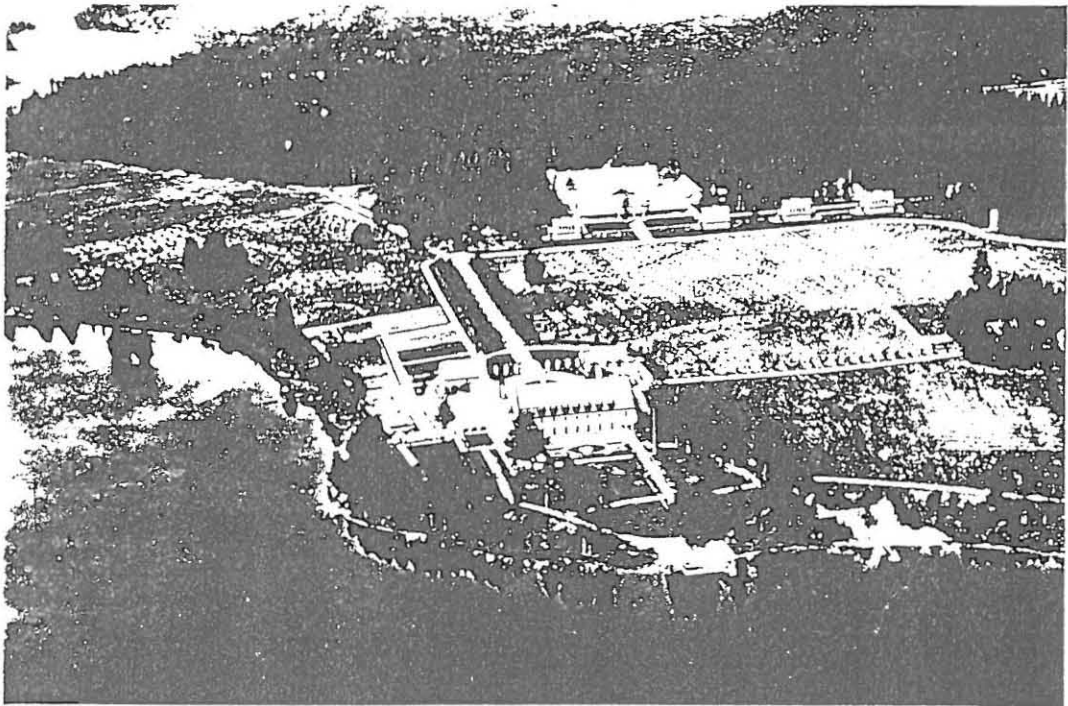
-Rantatie (4A) jatkui alueen läpi kohti keittiöpuutarhaa valkokukkaisten ruusupensaiden reunustamana (Liite 2). Rantatietä reunustava ruusulaji on saattanut olla juhannusruusu (Nykyt.).

-Rannassa ei ollut suunnitelmassa näkyvää "satama-aluetta", vaan se jatkui saman kaltaisena kuin puutarhan puolella (Kuva12). Kasvihuoneilta oli pääsy tälle ranta-alueelle (Liite 2).

-Puutarhurin asunnon päädyn kohdalle oli istutettu syreenimaja, Ahtiainen kuvasi haastattelussa (Liite 2) syreenejä lilakukkaisiksi ja syreenien lehdet eivät olleet sileitä, vaan kurttuaisia. Asunnon päädyssä kasvoi omenapuu säleikköpuuna (Liite 2). Puun oksien kiinnittämistavasta ei ole löytynyt tietoa.

Kuva 21. Näkymä Katumajärveltä kartanolle. Ranta-alue on vielä melko avointa ja siellä kasvaa muutama mäntykin. (Rakennustaiteen museon kuva-arkisto, sign.85/284)

Kuva 22. Tämä ilmakuva on todennäköisesti otettu 1930-luvun alussa. Puutarhasta itään sijaitsevalle pellolle on istutettu puita ja pensaita, joiden summittainen sijainti ei anna vaikutelmaa Schalinin suunnitelmassa esiintyvän englantilaisen puutarhan rakentamisesta. Kartanon ympärille levittäytyvät peltoalueet ovat olleet avoimempia kuin nykyään. (Rakennustaiteen museon kuva-arkisto, sign. 85/394)

- Ensimmäisen kasvihuoneen edustalla kasvoi jalopioneita (Liite 1) ja puutarhurin asunnon ja kasvihuoneen välisellä alueella kasvoi kevätesikkoja ja kultapalloja. Tällä alueella sijaitivat myös kartanon saostuskaivot (Liite 2).
- Kasvihuoneiden päädyssä oli istutusalueet, joissa kasvoi mm. hajuherneliä (Liite 2).
- Kolmannen kasvihuoneen vieressä kasvoi puu, jonka lajia ei ole voitu määrittellä (Kuva 12).
- Lämpimien ja kylmien lavojen jatkeena oli vielä suorakulmainen istutusalue, luultavasti kasvimaata (Kuva 12).
- Länsimuurin vieressä oli kukkamaa, jossa kasvoi mm. hajuherneliä ja kylmäkukkua (Liite 2).

9. Keittiöpuutarha

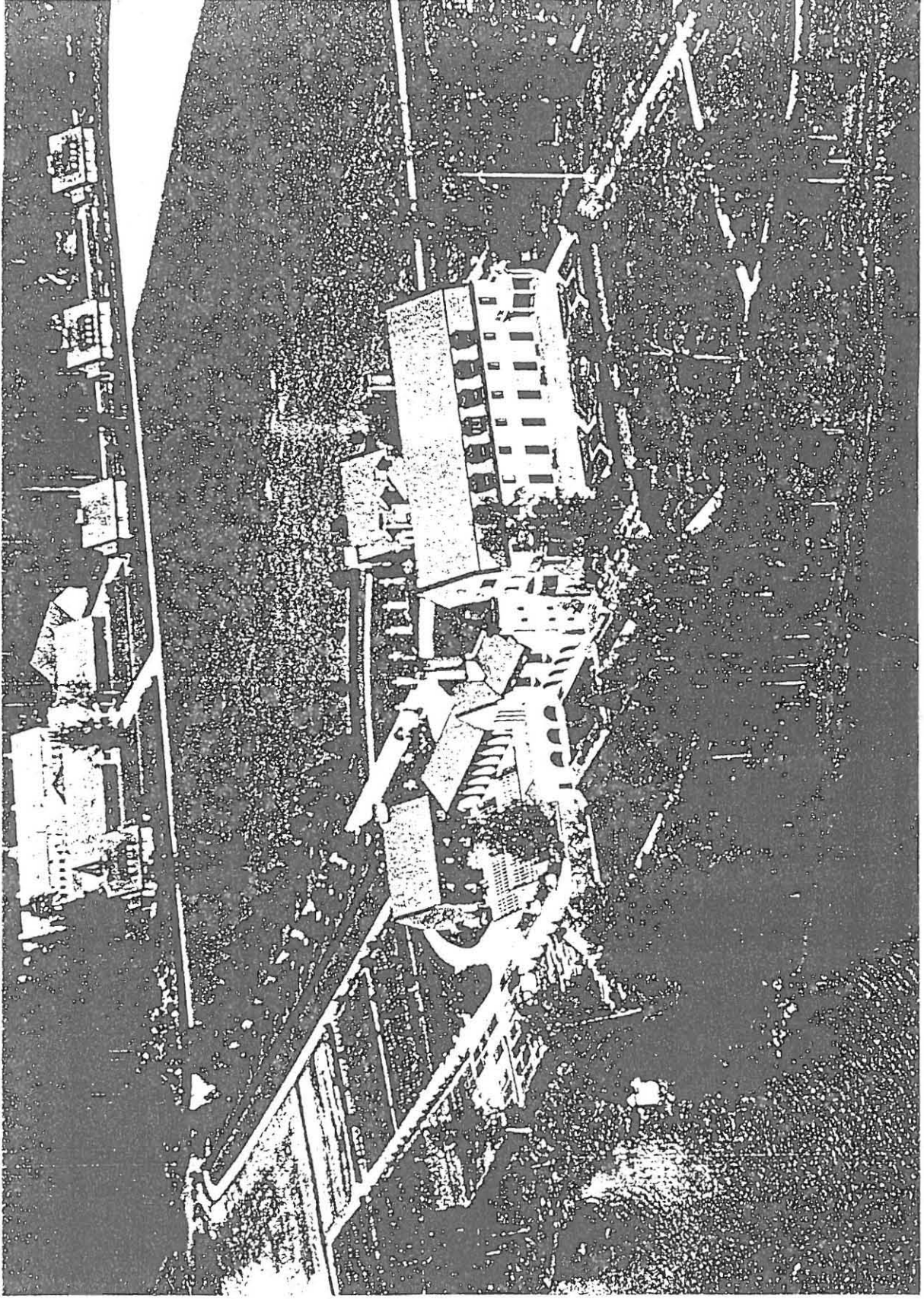
- Keittiöpuutarhan perusrunko noudattelee Schalinin suunnitelmaa: Puutarha koostuu kolmesta etelä-pohjoissuuntaisesta tiestä sekä kahdesta suorakulmaisesta kasvimaasta. Puutarhaa rajasi kahdella sivulla leikattu kuusiaita ja yhdellä sivulla eli rannanpuolella ruusupensasaita (Liite 2). Myös pohjoispuolella puutarhan erotti pellosta pensasaita (Kuva 24).
- Keittiöpuutarhan rantatie on puutarhan rantatien jatke ja myös keittiöpuutarhan kohdalla sitä reunusti ruusupensasaita (Liite 2).
- Ylätie kulki sisääntulotien kuusiaidan takana. Alunperin tien ja kuusiaidan välissä oli nurmipenger, joka myöhemmin muutettiin kivipenkereeksi. Kivipenkereeseen oli istutettu kukkia (Liite 2).
- Rannan puoleisen kasvimaan pohjoisosassa oli kuusiaidalla rajattu kompostointialue (Liite 2).
- Rannanpuoleisen kasvimaan katkaisi poikkitie, jonka varrella kasvoi meiramia ja leijonankitoja (Liite 2).
- Tien puoleisen kasvimaan eteläosassa kuusiaidan takana kasvatettiin raparperia ja parsaa. Muussa osassa mm. kukkia ja mansikoita (Liite 2).

10. Maantien varressa sijainnut kivikkoistutus

- Schalinin suunnitelmassa ei näy tätä suurta, kiviseen rinteeseen rakennettua kivikkopuutarhaa.
- Puutarhan keskusiheena oli väänkäinen visakoivu (Liite 2).
- Puutarhan lajivalikoima oli erittäin runsas (Liite 1). Siellä kasvoi mm. edelweissia (Liite 2).
- Puutarhassa oli kiviaskelmat, joita pitkin pystyi kulkemaan puutarhassa kasvavien perennojen lomassa (Liite 1 ja 5).
- Puutarhaa reunustivat isot männyt ja kivikkopuutarhan kasvien joukossa oli omistajan toivomuksesta myös kotimaisia lajeja eikä vain alppikukkia. Siellä oli myös mm. *Lilium tigrinum*, mahonia- ja happomarjapensasaita. Liljat kasvoivat pensaiden välissä (Liite 5).

11A. ja 11B. Länsi- ja itämuuri

- Puutarhaa ympäröivät muurit sijaitsivat Schalinin suunnitelman mukaisesti, mutta rantaan suunnitellut rakennukset eivät toteutuneet. Myös muureissa olevat portit on sijoitettu suunnitelman mukaisesti (Kuva 12).
- Muurit laskeutuvat maaston mukaisesti portaittain rantaan. Ne ovat tiilestä rakennettuja tiilikatteisia muureja (Nykyt.).
- Itämuurin idänpuoleiselle seinustalle oli istutettu valkoista viinimarjaa säleikköpensaana. Pensaon oksastot oli kiinnitetty seinustalle rautalangoilla, jotka olivat luultavasti kiinnitetty seinustalla muurissa vieläkin jäljellä olevien rautakiinnikkeiden avulla (Liite 2 ja nykyt.).
- Länsimuriin oli kala-altaan ja rantatien väliselle osuudelle kiinnitetty muurin vierellä kasvavien luumupuiden oksastot ja niiden juurelle oli istutettu sinililjoja, helmihyasinteja, särkyneitäsydämiä, kieloja sekä ruskoliljoja (Liite 2). Tämä alue muurin vierellä oli myös rouva Rosenlewin

Kuva 24. Luultavasti 1930-luvun alussa otettu ilmakuva. (Rakennustaitteen muscon kuva-arkisto, sign. 85/297)

oma kukkamaa (Liite 1). Luumupuiden oksastot oli luultavasti kiinnitetty seinustalle rautalangoilla. Niiden rautaisia kiinnikkeitä on edelleen jäljellä muurissa.

-Luumupuiden välissä kasvoi köynnöskärhöjä, jotka kukkivat eri väreissä (Kuva 12 ja 17 sekä liite 5).

12. Tukimuurit, portaat, tasanteet ja käytävät

-Puutarhan varsinaisia tukimuureja ovat yläterassin ja yläterassilta altaalle johtavien portaiden ja välitasanteiden kiviset tukimuurit.

-Puutarhafasadin sokkeli, sekä puutarhan portaat, terassit, pylväät ja vilpolat rakennettiin punaisesta Elvikingraniitista. Muu rakentamiseen käytetty kivi hakattiin paikalla. Puutarhan käytävät on laatoitettu Porin saaristosta tuoduilla hiekkakivilaatoilla (Liite 6, s.385).

Trädgårdsodlarenin numerossa 11/1930 (Liite 5) mainitaan puutarhan kasvilajeja, mutta eräiden kasvien kohdalla niiden sijoittuminen jää epäselväksi. Artikkelissa mainitut kasvit, joita ei voi sen avulla paikallistaa ovat:

-*Populus berolinensis* (Sijaittivat luultavasti altaalta etelään johtavan tien (3B) länsipuolella.)

-Terassin alapuolella kulkevan tien varrella kasvoivat *Prunus virginianat* (Luultavasti tarkoitetaan tietä 3B.)

-Leikattujen pensasaitojen lajina on mainittu yleisesti *Cotoneaster nigra* (nyk. *C. niger*). Laji on kuitenkin melko harvinainen Suomessa ja ei ehkä ole paras valinta leikatuksi pensasaidaksi.

-Ruusuryhmien lajeina mainittiin General Mac Arthur (kirkkaanpunaiset, suuret ja litteät kukat, voimakkaasti pystykasvuinen, vasta syksyllä runsaskukkainen), polyantharusut Else Poulsen (60cm korkea, punaruskea lehdistö, rosan väriset suuret kukat) ja Yvonne Rabier (puhtaanvalkoiset kukat, hieno tuoksu, kestävä ruusu)³.

-Käytävän varrella (artikkelissa ei ole tarkennettu mistä käytävästä on kysymys) pyramidimuodossa kasvoivat hajuherneet, joiden lajeista mainittiin: sinikukkainen "Blue Flame", iso kukkainen vaaleanpunainen "Giant Pink", verenpunainen tai karmiininpunainen "Royal Blue" ja tummansininen "Delightful"

³Claesson, s.43,50 ja 51

2.2. Puutarhan perustamisen jälkeen tapahtuneet muutokset

Vanajanlinnan puutarhassa ei vuosien kuluessa ole tapahtunut radikaaleja ja mullistavia muutoksia. Tapahtuneet muutokset ovat lähinnä johtuneet hoidon puutteesta, mikä on aiheuttanut joidenkin kasvilajien katoamisen tai hunokuntoisuuden. Intensiivisintä hoitoa kaipaavat puutarhan osat ovat luultavasti kadonneet ensimmäisinä, kuten esimerkiksi yläterassin parterrikenttä, kivikkopuutarhat ja leikatut pensasaidat. Vanhoihin valokuviiin perustuvat tutkimukset puutarhassa tapahtuneista muutoksista eivät ole ajallisesti täsmällisiä, koska olen joutunut arvioimaan valokuvien ottamisajankohtaa lähinnä kasvillisuuden koon perusteella. Vaikeutena muutoksia määriteltäessä on myös ollut se, että haastatteluista (Liitteet 1 ja 2) saatu tieto on rajoittunut aikaan ennen vuotta 1947.

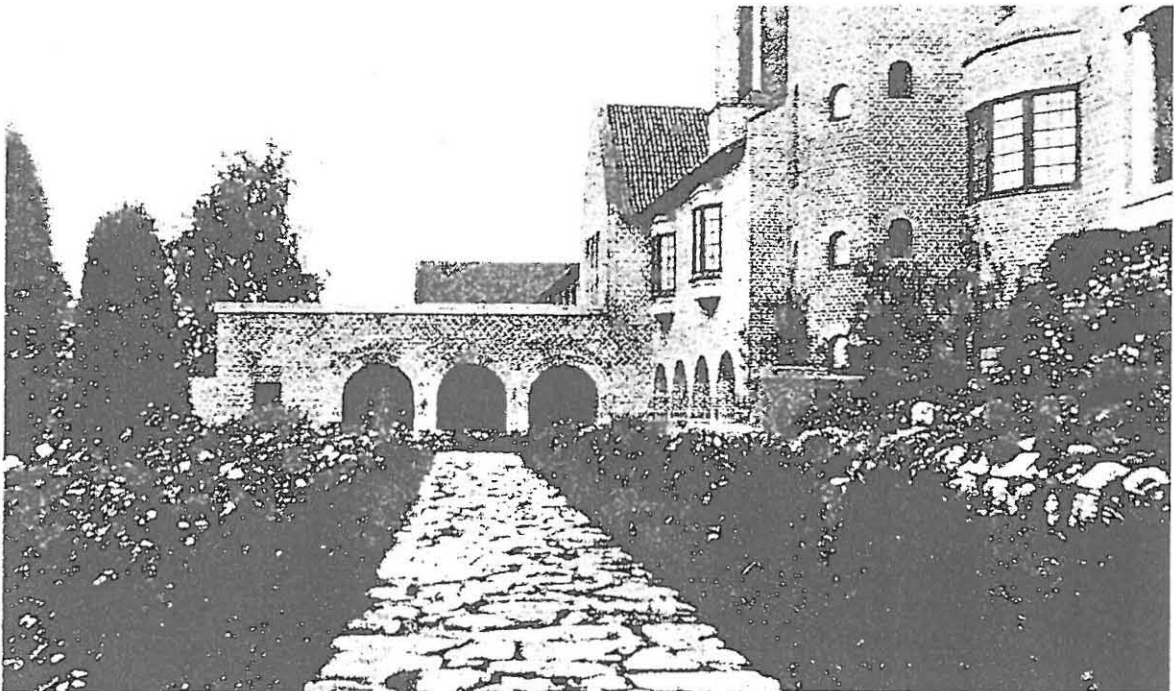
Vuosi 1930

-Itäiselle pellolle (7) tehty puuistutuksia tarkoituksena laajentaa puutarhaa (Liite 5 ja kuvat 12 ja 22). Kuvissa 12 ja 22 näkyvät istutukset eivät kuitenkaan näytä sijoittuvan pellolle minkään suunnitelman mukaisesti, vaan ovat epämääräisen oloisia.

-Ei ole löytynyt tietoa milloin puutarhan laajentamisesta on luovuttu, sillä itäistä peltoa käytettiin myöhemmin talouspuutarhana, jossa kasvatettiin omenapuita, herneitä ja juureksia. Aluetta ympäröi panssariverkkoaita, jonka tarkoitus oli estää jänisten pääsy omenapuiden luo (Liite 2).

1930-luvun alku

-Sisääntuloalueen (1B) kuusiaidan eteen istutettu lehmusrivi (Kuvat 12 ja 24 sekä liite 1). Kaarevien teiden ja sisääntulotien risteyksen lehmusten istutusajankohta ei ole tiedossa.

Kuva 25. Altaalta etelään johtava kävelytie, arvioitu kuvausajankohta 1940-luvun alku. Ruusurivin takana näkyvät kartiomuotoon leikatut puut ja pioni-istutusten takana sijaitsi kivikkopuutarha. (Paul Olsson, Suomen puutarhataidetta, Helsinki 1947, s.62)

Vuosi 1937-38

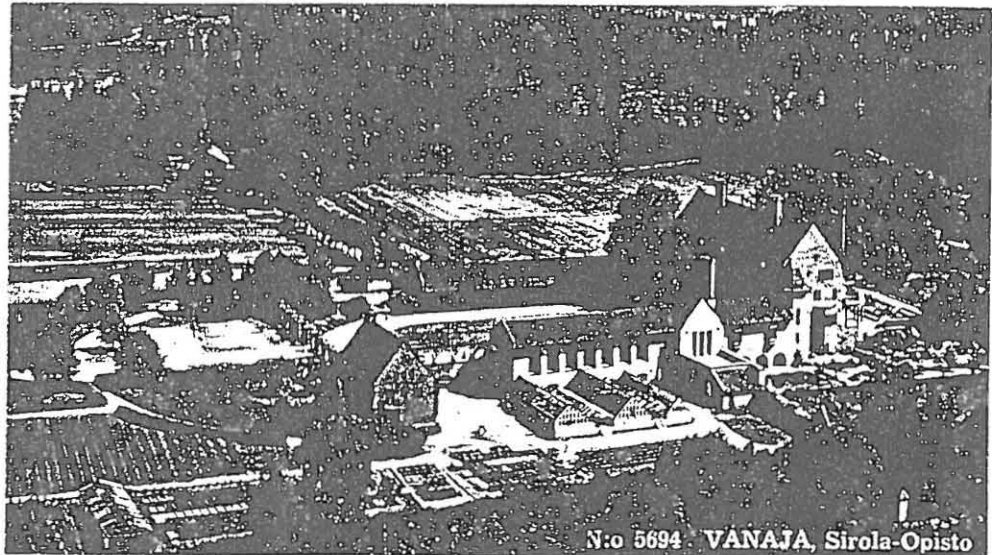
-Altaalta etelään johtavalle tielle (3B) pystytettiin luultavasti alkuperäiseen suunnitelmaan kuulunut rautainen kaari, johon taivutettiin paikalle mahdollisesti jo aikaisemmin istutetut lehmukset (Liite 1).

1940-luvun alku

-Arvioitu aika, jolloin yläterassilta etelään johtavan kävelytien (2B) jatkeena olevien portaiden yläpäähän on istutettu lehmukset.

Sotavuodet 1939-44 ja valvontakomissio

-Puutarhan hoito keskittyi talouspuutarhaan (Liite 1). Valvontakomission aikana kartanon väelle maksettiin palkat hyötypuutarhan tuotteiden myynnistä saaduilla tuloilla (Liite 2).

Kuva 26. Ilmakuva, arvioitu kuvausajankohta 1940-luvun loppu tai 1950-luvun alku, puutarhan puusto on jo paljon isompaa kuin esimerkiksi kuvissa 12 ja 13. Kasvihuoneet on vielä paikoillaan ja kattoterassin tilalle ei vielä ole rakennettu kirjastoa. Kunniapihaa edeltävälle kaarevalle alueelle on tehty lentopallokenttä. (Rakennustaiteen museon kuva-arkisto, sign.85/246)

Vuodesta 1947 toimintansa aloittaneen Sirola-säätiön ajasta nykyaikaan

-Vuonna 1949 länsisiiven talvipuutarhaa käytettiin jo luentosalina ja lattialle oli levitetty lankkuja, joiden päälle oli tuotu tuoleja (Liite1). Myöhemmin talvipuutarha muutettiin juhlasaliksi (Nykyt.).

-Kasvihuoneet purettiin (Nykyt.).

-Länsipuoliseen kaarevaan alueeseen kunniapihan edustalla (1B) tehtiin lentopallokenttä ja kaksi havupuuta poistettiin (Liite 1 ja kuva 26).

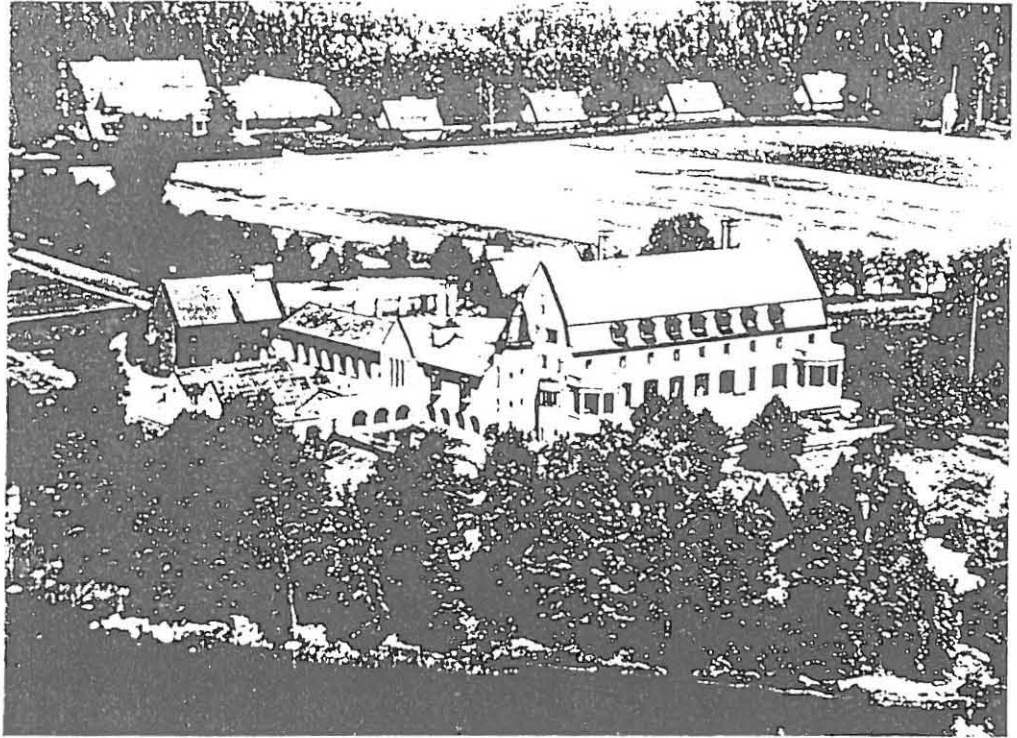
-Uimahuoneen (u) viereiselle laiturialueelle (6B) rakennettiin tanssilava ja paikalla ollut kivikkopuutarha poistettiin (Liite 2).

-Kala-altaan länsipuolinen kivetty käytävä siirrettiin kulkemaan aivan altaan vieritse (Nykyt.).

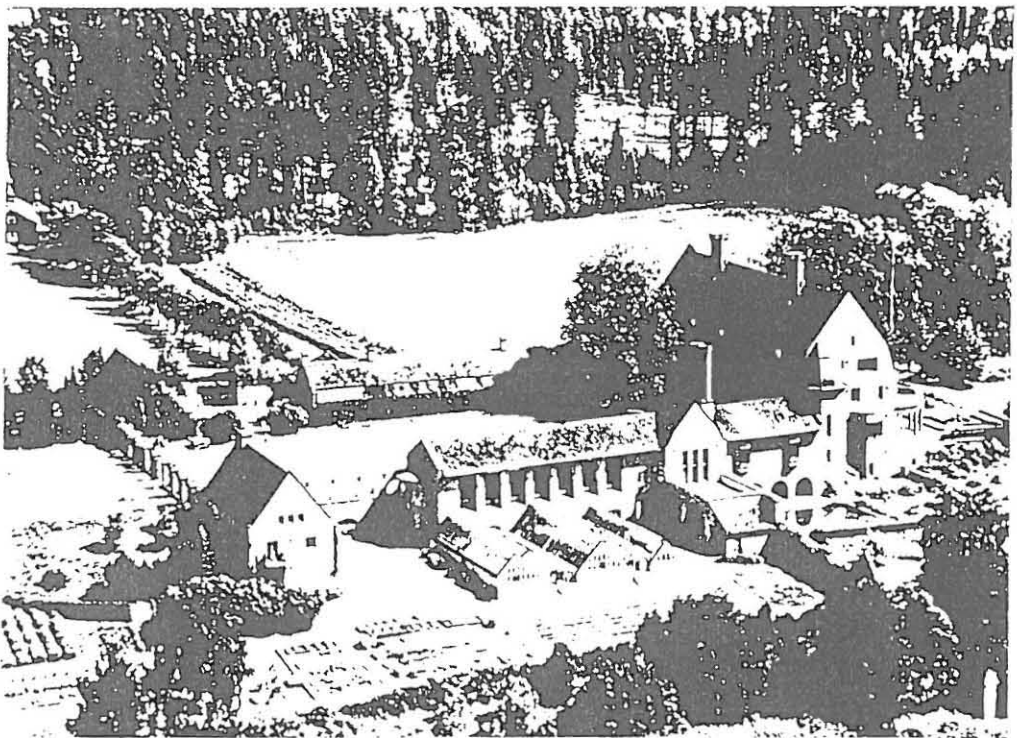
-Vuosina 1960-63 altaan viereinen avoin loggia muutettiin suljetuksi sisätilaksi ja sen päälle, kattoterassin tilalle, rakennettiin toinen kerros (Liite 4 ja nykyt.).

-Länsirinteen pengertä on tuettu luonnonkivillä ja penkereeseen on rakennettu luonnonkiviportaat (Nykyt.).

-Puutarhan käytävien varrelle on lisätty uusia valaisimia.

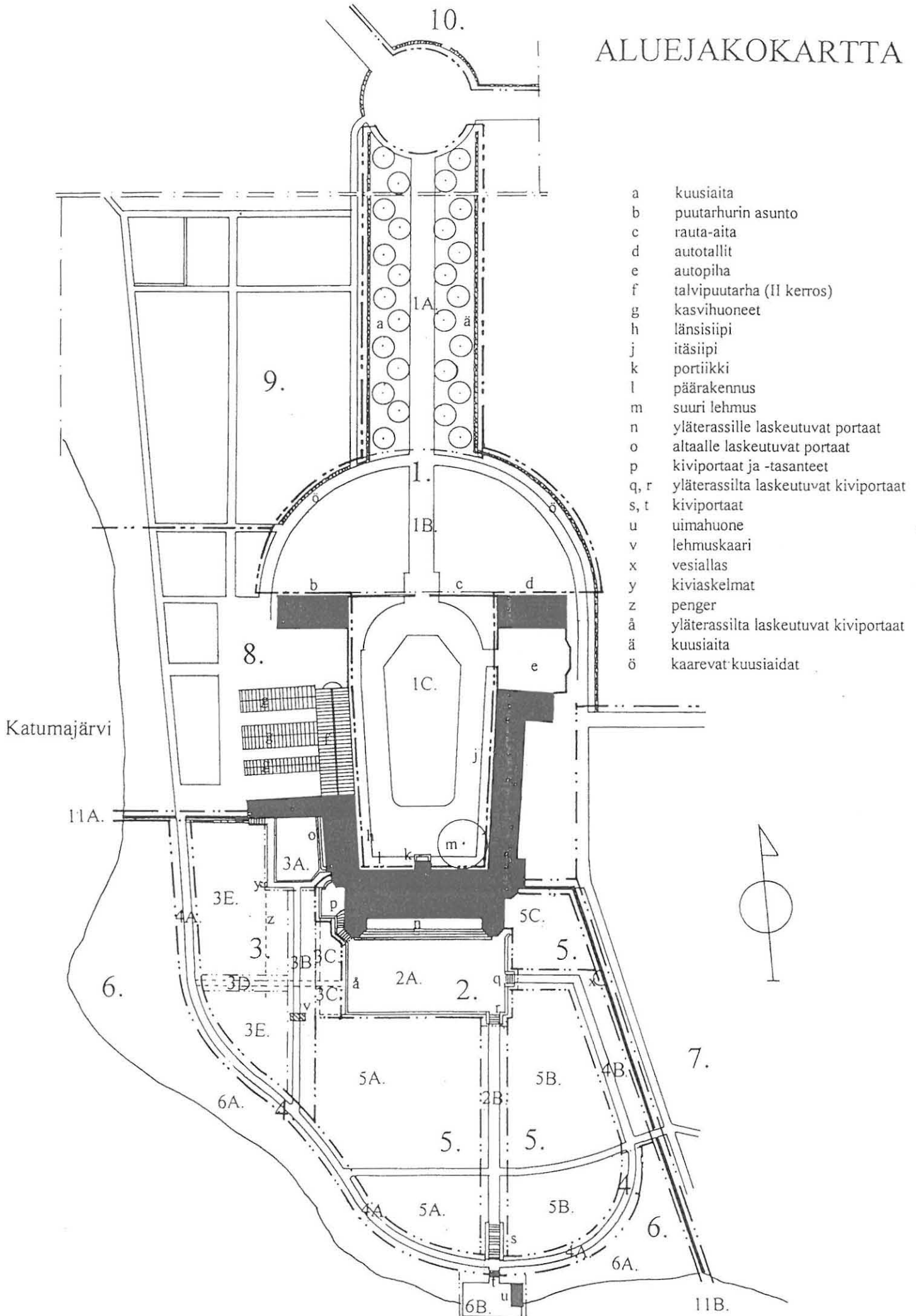

Kuva 27. Ilmakuva, arvioitu kuvausajankohta sama kuin kuvassa 28); kunniapihalla näkyy autosuojan edessä sama pöytä kuin kuvassa 28 ja molemmissa kuvissa näkyy kunniapihan edustalla oleva lentopallokenttä. (Rakennustaiteen museon kuva-arkisto, sign.85/299)

Kuva 28. Ilmakuva, luultavasti sama kuva kuin kuva 26, mutta eri rajauksella. Kunniapihalla näkyy autosuojan edessä sama pöytä kuin kuvassa 28 ja tässäkin kuvassa näkyy kunniapihan edustalla oleva lentopallokenttä. (Rakennustaiteen museon kuva-arkisto, sign.85/300)

ALUEJAKOKARTTA

- a kuusiaita
- b puutarhurin asunto
- c rauta-aita
- d autotallit
- e autopiha
- f talvipuutarha (II kerros)
- g kasvihuoneet
- h länsisiipi
- j itäsiipi
- k porttiikki
- l päärakennus
- m suuri lehmus
- n yläterassille laskeutuvat portaat
- o altaalle laskeutuvat portaat
- p kiviportaat ja -tasanteet
- q, r yläterassilta laskeutuvat kiviportaat
- s, t kiviportaat
- u uimahuone
- v lehmuskaari
- x vesiallas
- y kiviaskelmat
- z penger
- ä yläterassilta laskeutuvat kiviportaat
- ä kuusiaita
- ö kaarevat kuusiaidat

3. NYKYTILA

Vaikka Vanajanlinnan puutarhan nykytilanne ei millään muotoa vastaa puutarhan alkuperäistä kasviloistoa ja -runsautta, on se säilynyt suhteellisen hyvin. Terassit, portaat, tasanteet ja puutarhakäytävät ovat vieläkin alkuperäisillä paikoillaan ja osittain hyvässä kunnossa. Teiden ja nurmialueiden rajat ovat kuluneet ja muuttuneet epämääräisiksi lähes jokaisella hiekkatiellä ja osittain myös kivetyillä käytävillä. Lisäksi niihin on muodostunut hiekka- ja nurmialueiden korkeustasoeroja. Nykytilanteen kartoitukseen liittyy näiden aluekohtaisten selostusten lisäksi valokuvia. Nykytilan kuvaukset perustuvat kesällä 1995 tehtyihin havaintoihin. Nykytilaa kuvaavat valokuvat ovat kuvaa 30 lukuunottamatta Pia Kurjen ottamia.

1A. Sisääntulotie

- Lehmuskujanne ja sen takana sijaitsevat kuusiaidat ovat vielä olemassa.
- Kujanteen puut ovat huonossa kunnossa epäonnistuneen leikkauksen jäljiltä¹, osa on jo uudistettu ja muutamasta paikasta puuttuu puu kokonaan.
- Kuusiaidat ovat melko huonossa kunnossa varsinkin niiltä osilta missä lehmukset ovat niitä eniten varjostaneet.

1B. Sisääntuloalue

- Alueiden muoto ja ainakin osa havupuuistutuksista ovat säilyneet entisellään, samoin kuin kaareutuvat tiet, kuusiaidat ja itäpuolen lehmuksetkin.
- Länsipuolen kuusiaita on paremmassa kunnossa kuin idänpuoleinen, jota sen lähelle istutetut lehmukset ovat varjostaneet.
- Osa havupuista on huonossa kunnossa.
- Osa länsipuolen pensaista on joko kohtalaisessa tai huonossa kunnossa.

1C. Kunniapiha

- Pihan nurmialueiden alkuperäiset muodot ovat vielä jäljellä.
- Rauta-aitaa peittää villiviini, samoin porttirakennusten päätyjä.
- Sivusiipiä ja rauta-aitaa reunustavilla nurmikaistoilla on kohtalaisessa kunnossa olevia pensasistutuksia. Itäisen porttirakennuksen edessä olevat mongolianvaahterat ovat hyvässä kunnossa.
- Päärakennuksen edessä portiikin molemminpuolin on ruusupensaita ja perennaistutuksia.

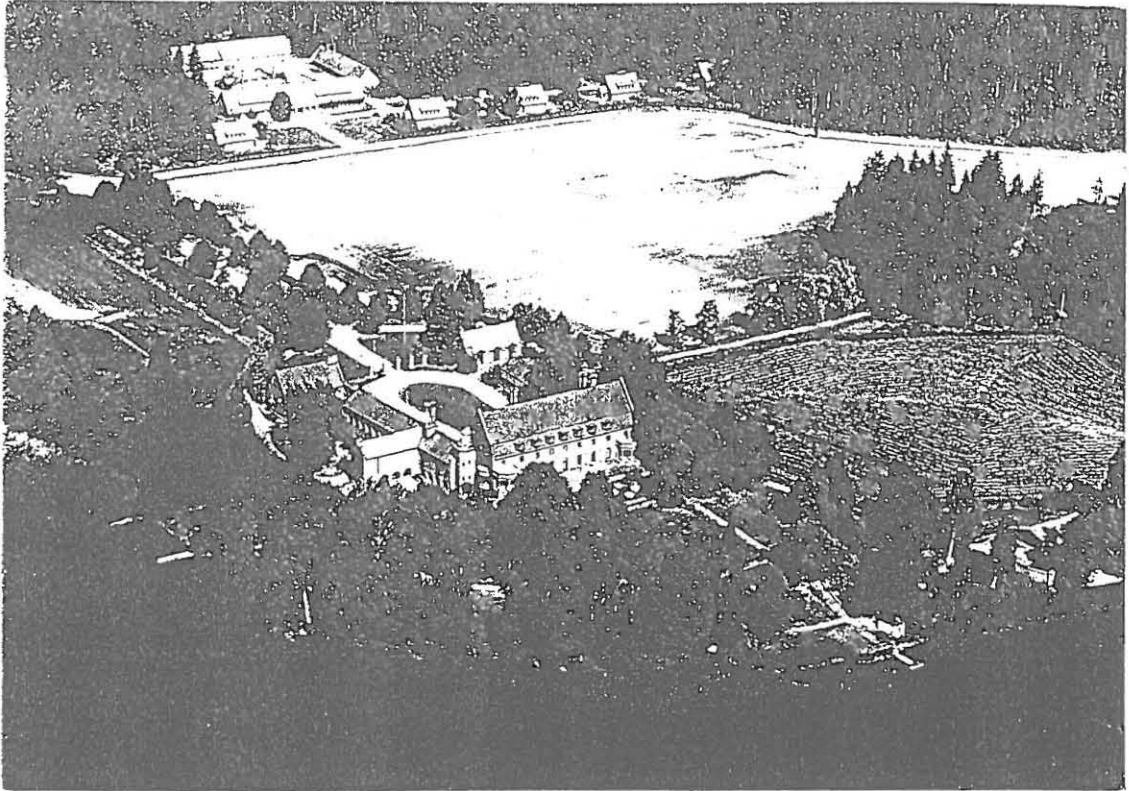
2A. Yläterassi

- Terassin muoto, reunakivet ja terassilta puutarhaan laskeutuvat portaat ovat hyvin säilyneitä.
- Kartanolta terassille laskeutuvien portaiden kivet hammastavat toisiinsa nähden.
- Parterrikentästä ei näy muuta merkkiä kuin terassin keskellä oleva aurinkokello ja sitä ympäröivä kiveys.
- Terassin keskellä olevalla nurmikentän kahdessa kulmassa kasvavat hansaruusupensaat.
- Itä- ja länsireunassa on kohtalaisessa ja huonossa olevat tuhkapensasaidat.

2B. Yläterassilta etelään johtava kävelytie

- Tie on alkuperäisellä paikallaan ja rantatielle laskeutuvat portaat ovat säilyneet hyvin.

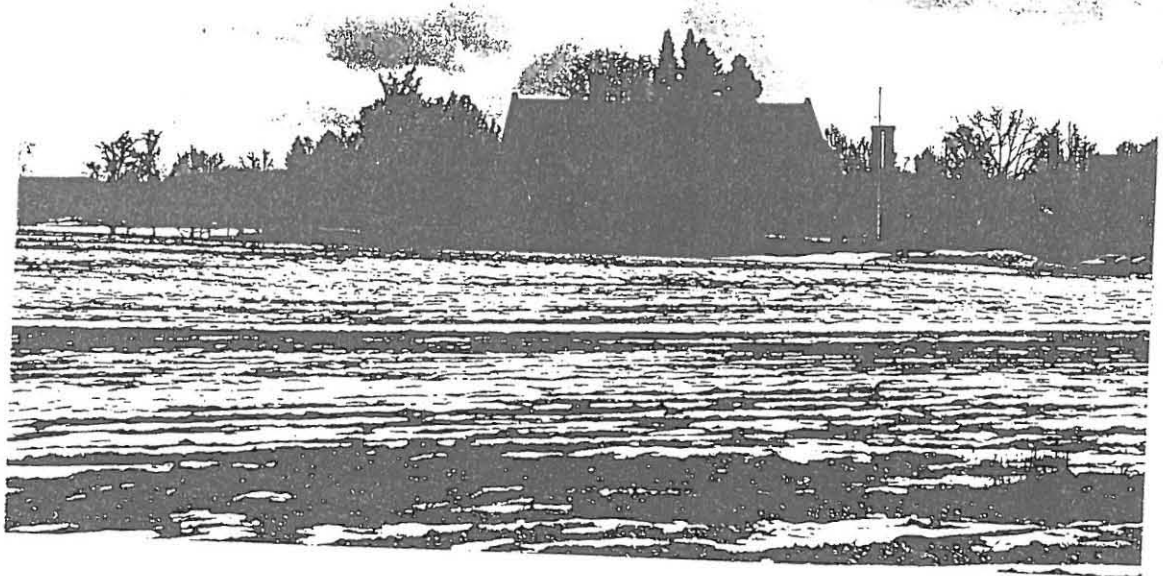
¹ Liite 4, s. 41

Kuva 30. Ilmakuva Vanajanlinnan nykytilasta. Kuva otettu kesällä 1995.

Kuva 31. Vanajanlinna kaukomaisemassa. Näkymä Hämeenlinnasta tulevalta maantieltä. Vasemmalla maantietä reunustava tammikuja.

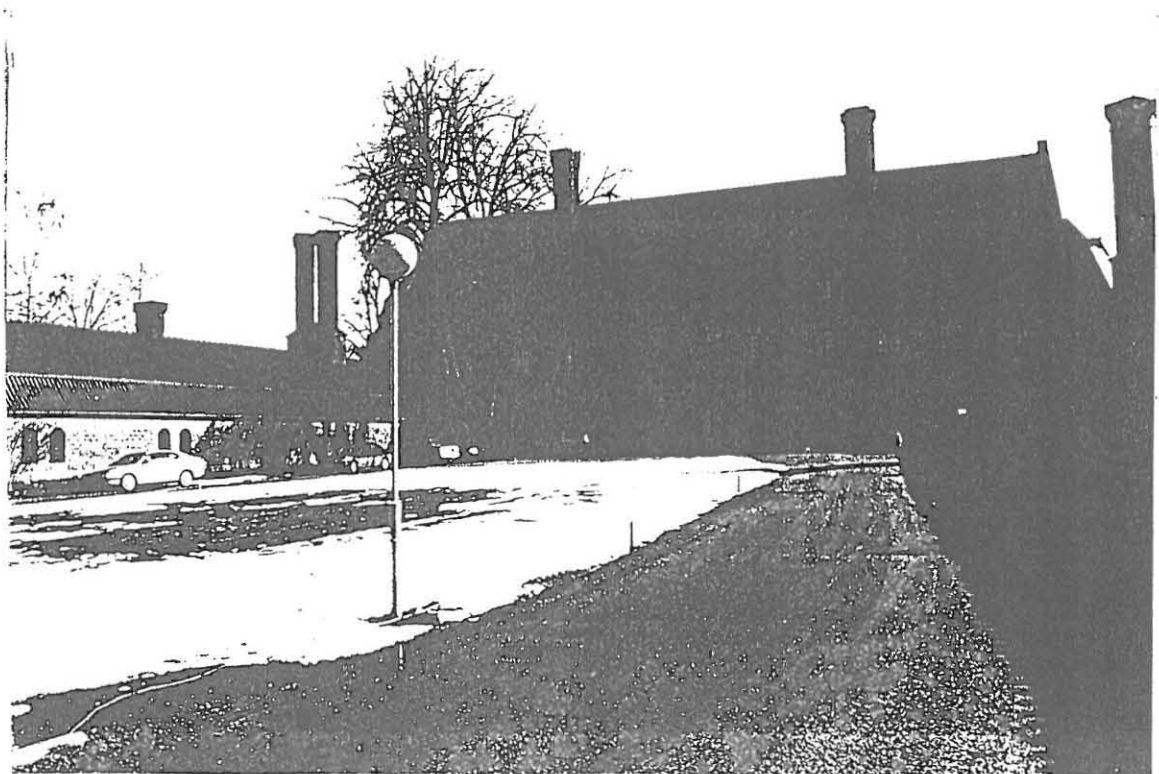
Kuva 32. Näkymä kartanolle työväenasuntojen edustalta kulkevalta tieltä keväällä 1995, ennen lehtien puhkeamista.

Kuva 33. Sisääntulotie kesällä 1995.

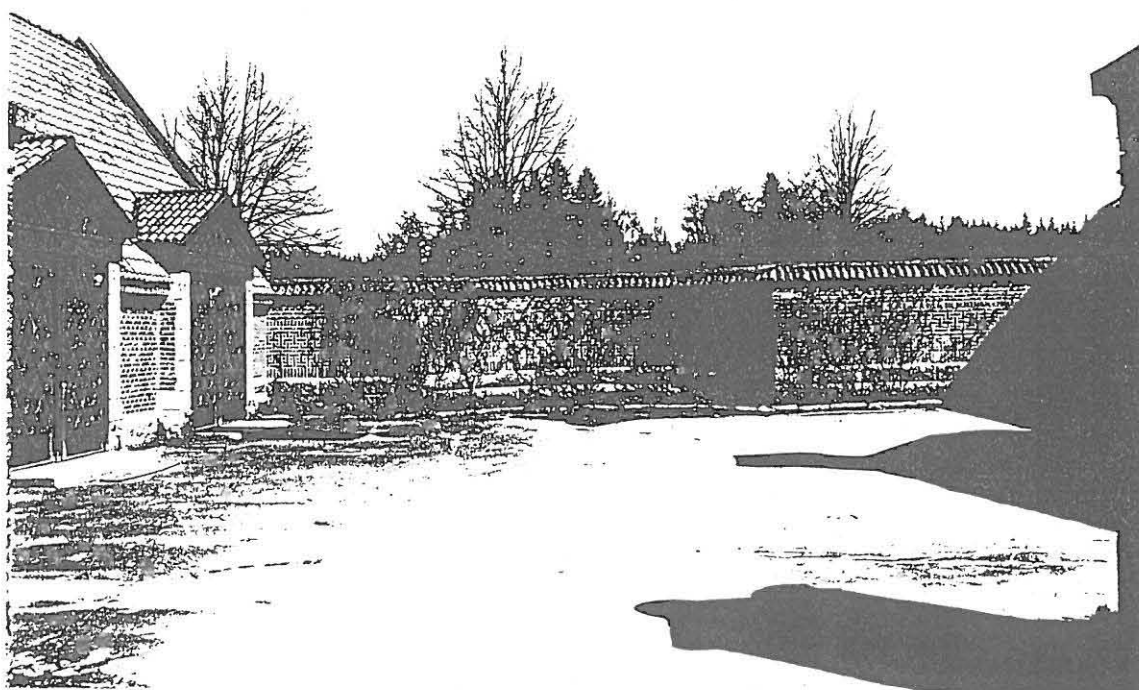
Kuva 34. Sisääntuloalueen länsipuoli. Kuusiainan päätteessä näkyy syreenimaja. Nurmialueen ja hiekkatien reuna on kulunut ja niiden välille on muodostunut orkeustasoero.

Kuva 35. Kunniapiha keväällä 1995...

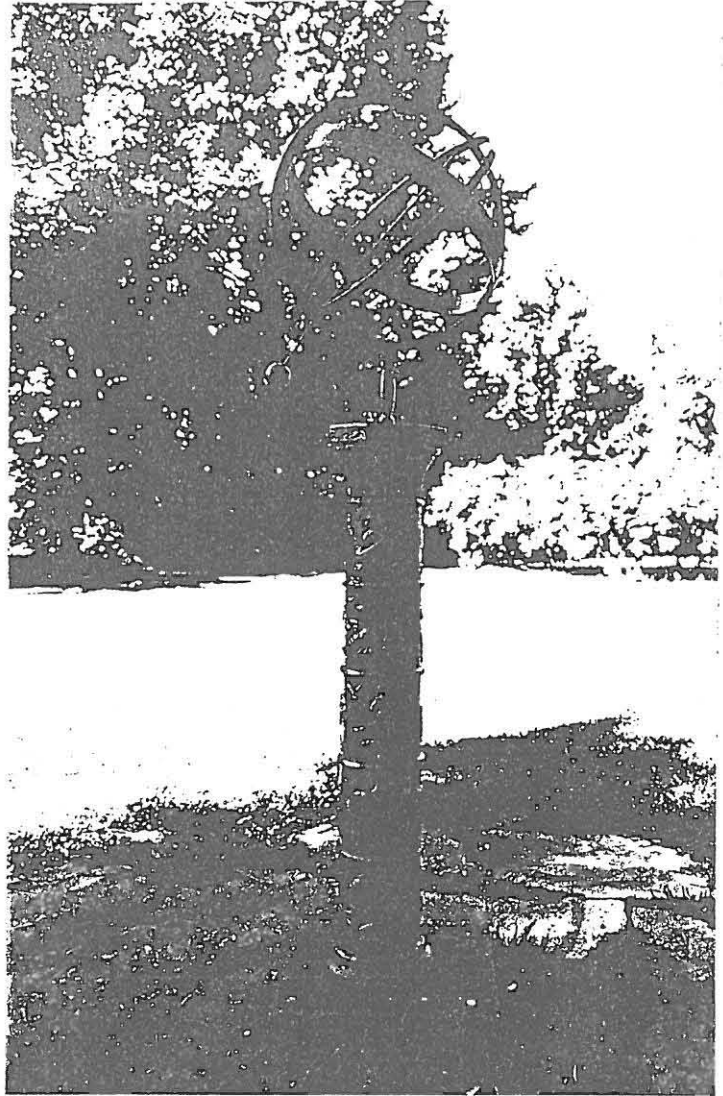

Kuva 36. ...ja kesällä 1995.

Kuva 37. Kunniapihan viereinen autopiha.

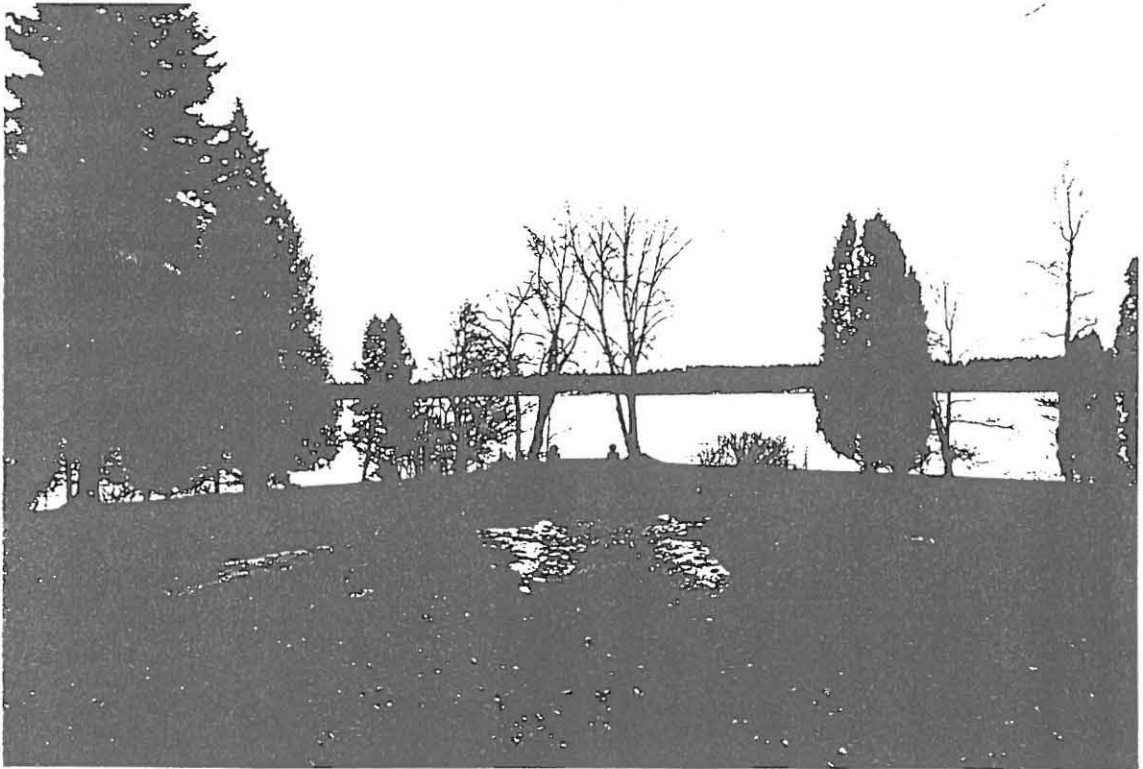
Kuva 38. Yläterassin keskellä nykyäänkin sijaitseva aurinkokello.

Kuva 39. Yläterassi.

Kuva 40. Yläterassilta itään johtavat portaat. Samanlaiset portaat laskeutuvat myös etelään johtavalle kävelytielle (2B).

Kuva 41. Yläterassilta etelään johtava kävelytie keväällä 1995.

-Tietä reunustaa vieläkin perennapenkki, joka tosin on osittain erittäin huonossa kunnossa ja rikkaruohoittunut. Joitakin alkuperäisiä lajeja on vielä olemassa.

-Terrassilta laskeutuvien portaiden vieressä kasvaa edelleen lehmuksia.

-Rantatielle laskeutuvien portaiden yläpäässä kasvaa lehmuksia ja portaiden vieressä on epämääräisiä kanukka- ja tuhkapensasistutuksia.

3A. Allas-terassi

-Altaan kivirakenteet ovat säilyneet, mutta se ei todennäköisesti enää pidä vettä.

-Allasta ympäröivät hiekkäkivilaatoilla päällystetyt käytävät ovat suhteellisen hyvässä kunnossa. Niiden kiveykset eivät hammasta, mutta kasvillisuus alkaa levitä kivien välistä ja reunoilta niiden päälle.

-Allasta ympäröineistä perennaistutuksista ei ole mitään jäljellä.

-Altaan vierellä nurmipenkereen päällä kasvaa purppurahappomarjapensas.

3B. Altaalta etelään johtava kävelytie

-Tien kiveys on säilynyt lehmuskaarelle asti, mutta tietä reunustaneista alkuperäisistä istutuksista ei ole enää nykyään mitään merkkejä jäljellä.

-Kiveys on jäämässä osittain nurmikon alle.

-Lehmuskaaren tukirakenteet ovat pahasti ruostuneet ja lehmusten leikkaus on laiminlyöty.

3C. Kivikkopuutarha

-Entisen kivikkopuutarhan paikalla on nyt runsaat pensasistutukset. Kivikkopuutarhan rakenteista ja kasveista ei ole mitään jäljellä.

3E. Länsirinne

-Penkereeseen myöhemmin lisätyt luonnonkivireunus ja portaat ovat vielä jäljellä, joskin kivet ovat liikkuneet paikoiltaan ja hammastavat toisiinsa nähden.

-Alarinteessä kasvaa hyväkuntoinen pihlaja-angervoryhmä ja makedonianmänty.

-Lehmuskaaren läsipuolella kasvaa huonokuntoisia syrcenejä ja tuomia.

4A. Rantatie

-Tietä ennen reunustaneesta ruusuaidasta ei ole jäljellä mitään merkkejä, eikä myöskään vanhoissa valokuvissa näkyvästä suuresta koivusta länsimuurin tuntumassa.

-Rannan puolella - ennen etelä-kärkeä - kasvaa tammia, mutta ei niin täsmällisesti, että niitä voisi kutsua varsinaiseksi tammirivistöksi. Uimakopin jälkeisellä osuudella rantatietä kuitenkin reunustaa rannanpuoleinen tammikujanne.

4B. Itämuurin suuntainen kävelytie

-Tien linjaus on kulunut epämääräiseksi varsinkin itämuurissa olevan portin kohdalta.

-Tietä reunustaa tammirivistö, joka on osittain tuhoutunut.

-Muurin viereiset perennaistutukset eivät ole säilyneet.

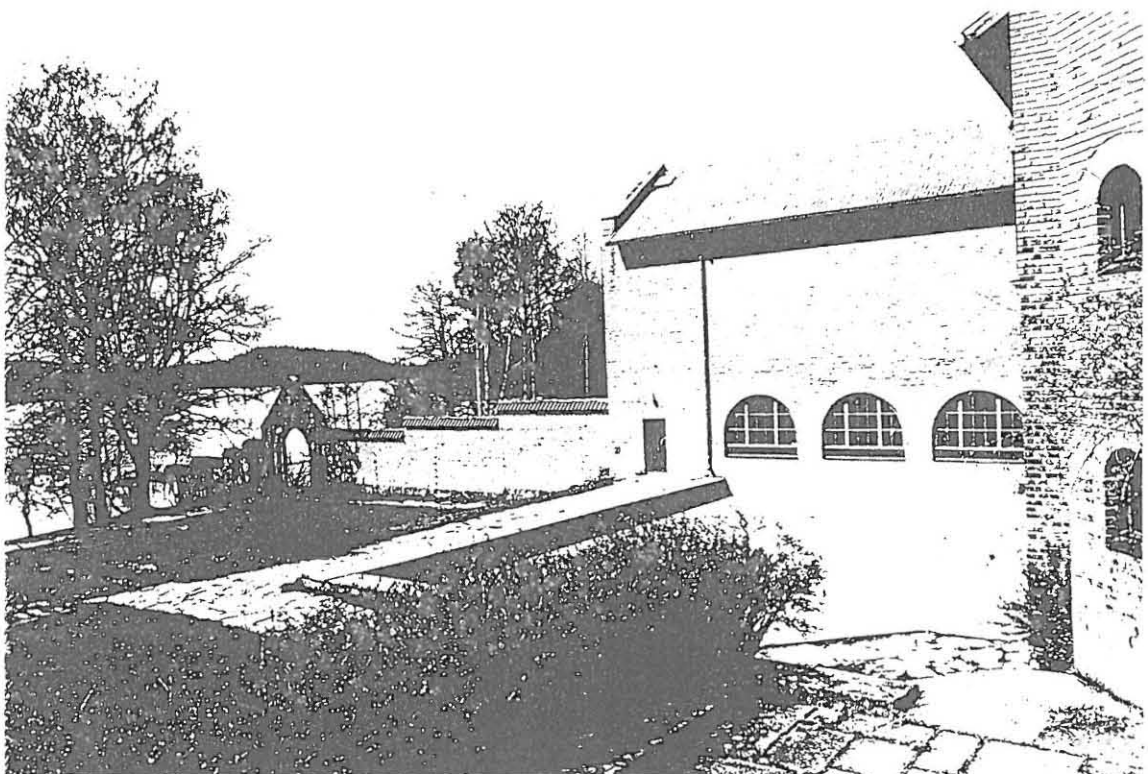
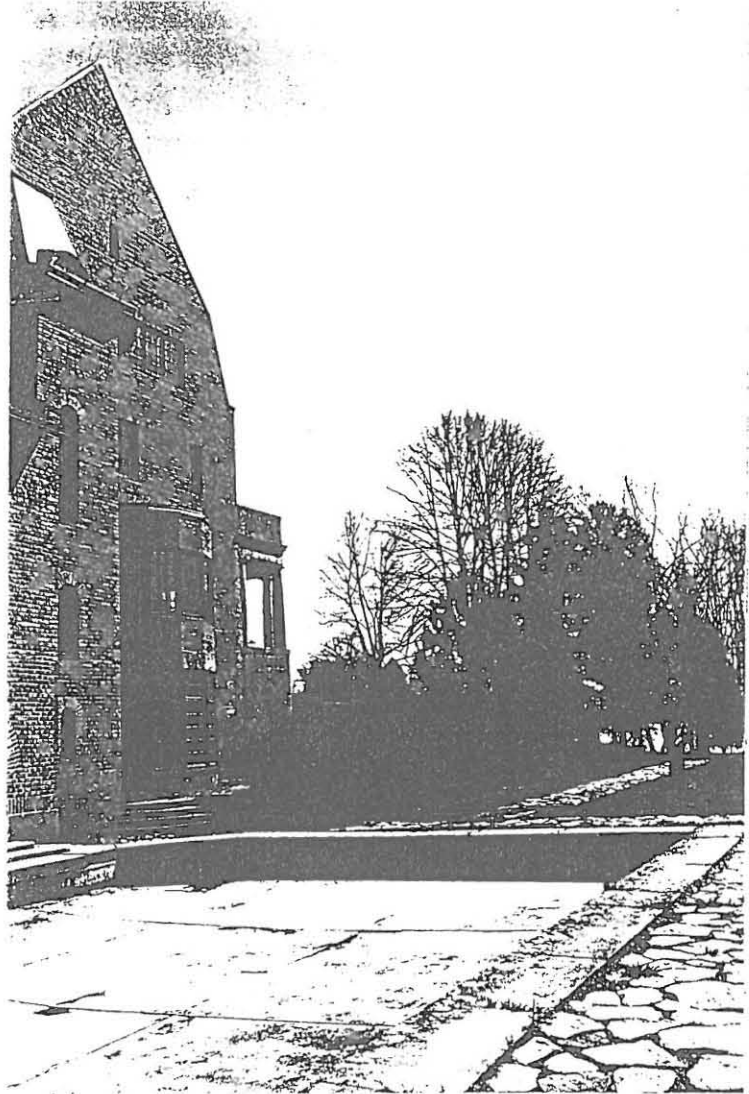
-Yläterassille (2A) kääntyvää tieosuutta reunustaa terassin lähellä kaksi lehmusta ja hieman idempänä kaksi tammea.

-Tien pääteaiheena oleva allas on tallella ja hyväkuntoisen näköinen, mutta se ei ehkä pidä enää vettä.

5A. Lounaisrinne

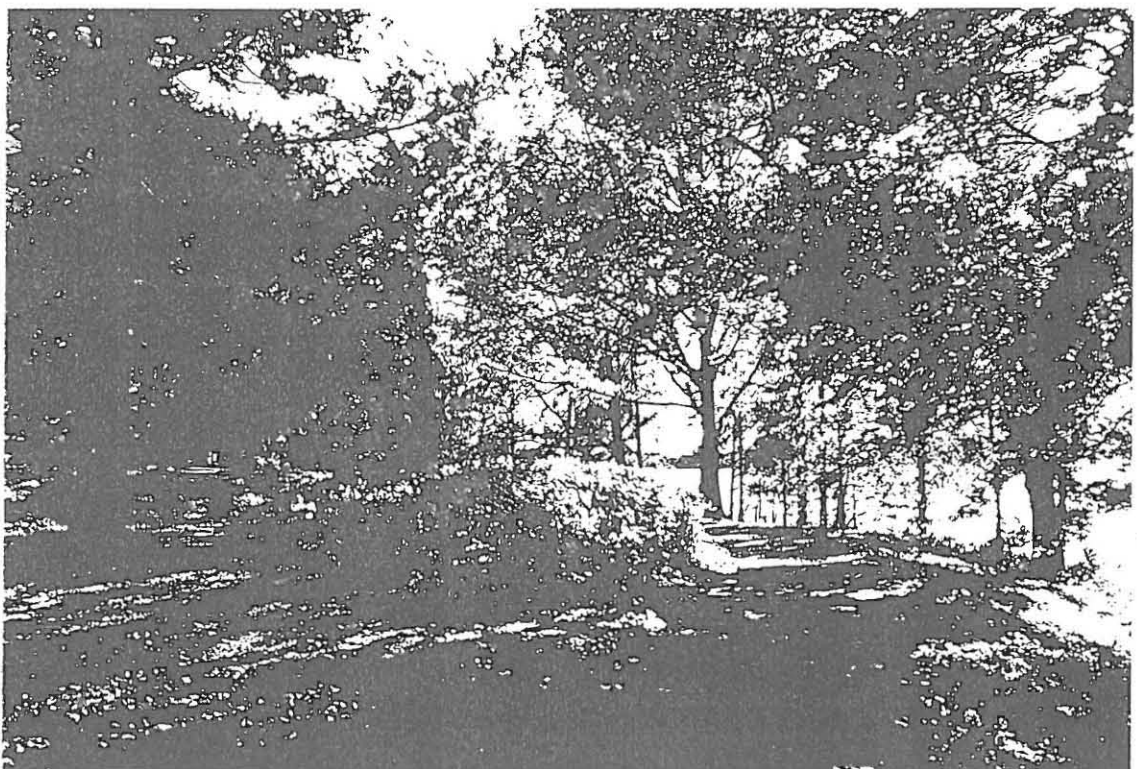
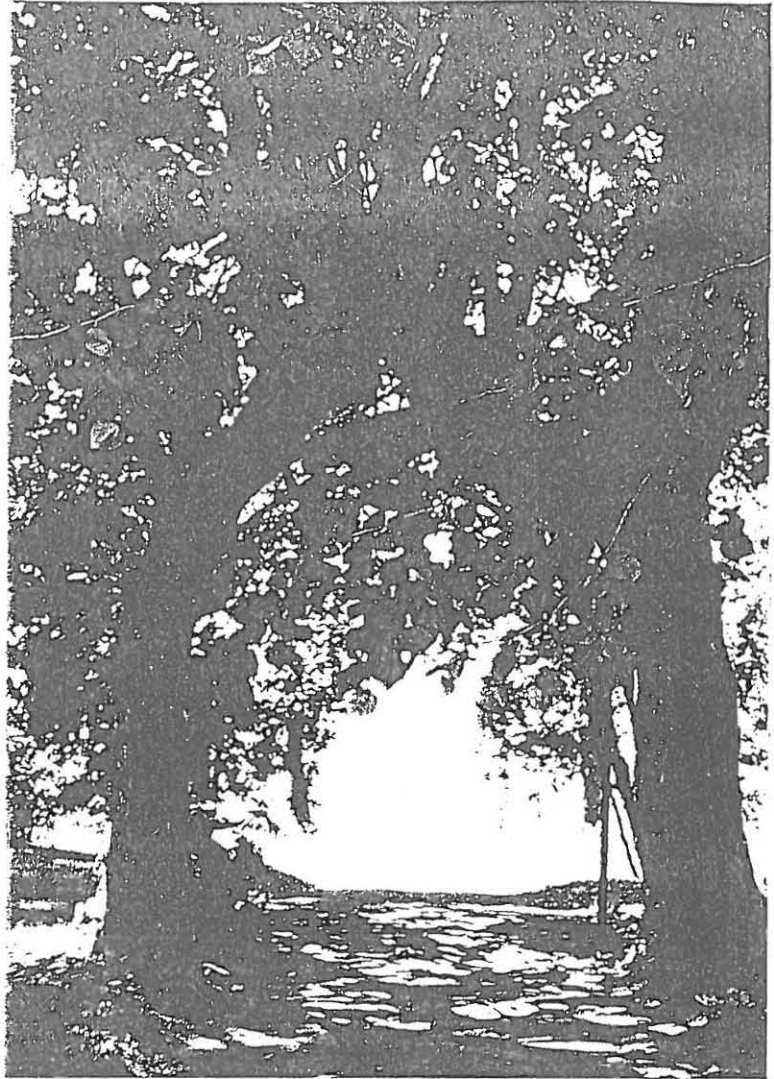
-Lounaisrinteen pohjoisosaa hallitsevat yläterassia reunustavat lehmukset ja keskellä nurmikenttää sijaitsevat marjakuuset.

Kuva 43. Kala-allas ja altaalta etelään johtava kävelytie.

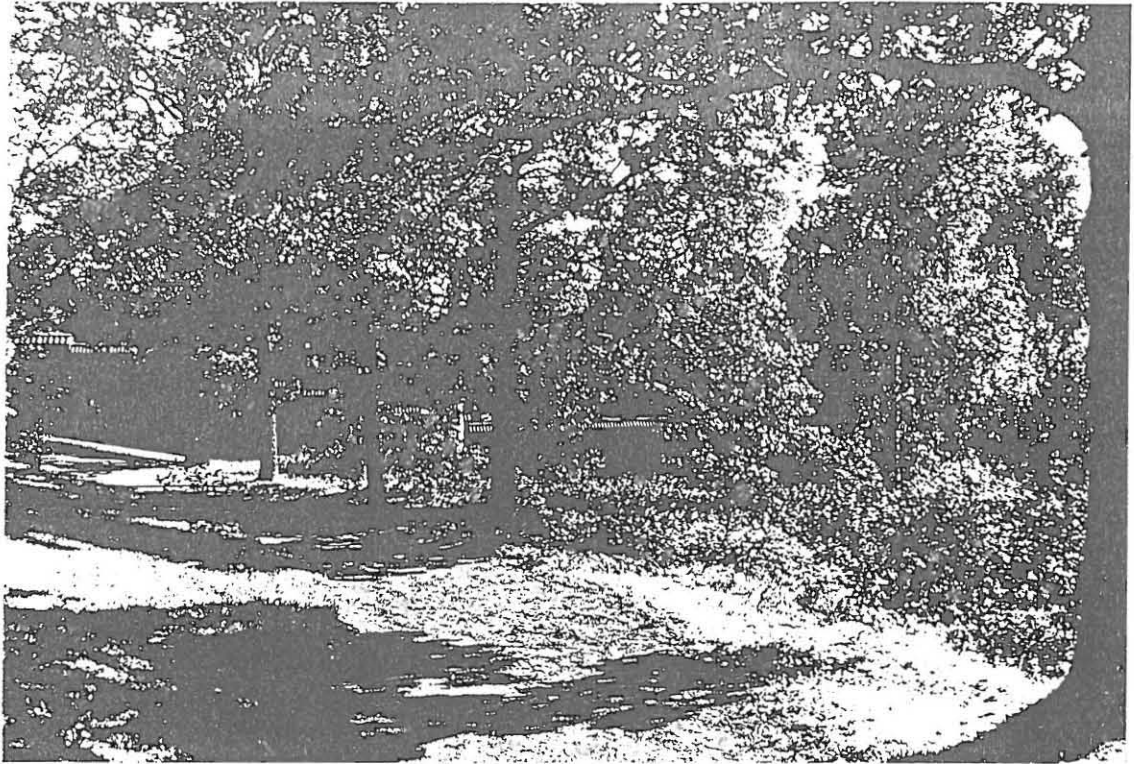

Kuva 42. Kala-allas. Sirola-opiston aikana 1960-luvulla avoin loggia on muutettu sisätilaksi ja kattoterassin paikalle rakennettu toinen kerros.

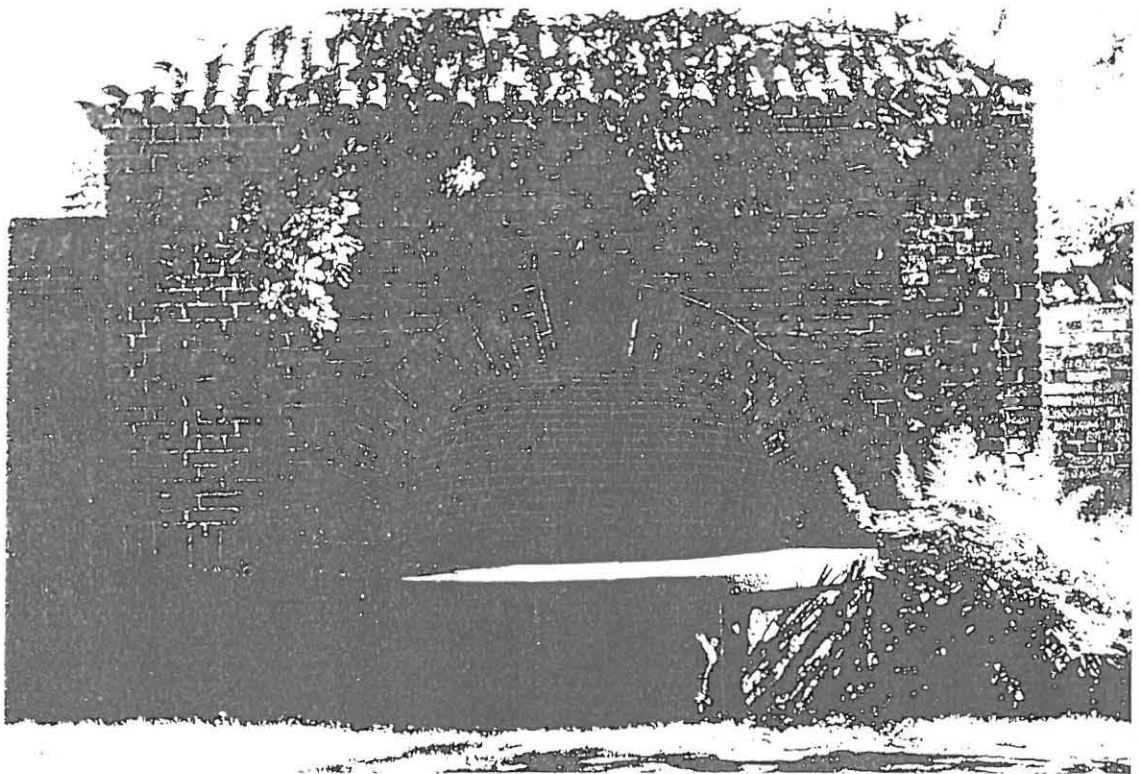
Kuva 44. Lehmuskuari.

Kuva 45. Rantatie, vasemmalla pihlaja-angervopensaat ja makedonianmänty sekä oikealla ranta-alueen tammet.

Kuva 46. Rantatie kaareutuu kohti itämuuria. Oikealla tietä varjostavat tammet.

Kuva 47. Itämuurin vesiallas.

- Rinnettä halkovan itä-länsi suuntaisen kävelytien ja rantatien risteyksessä on kohtalaisessa kunnossa oleva havupuuryhmä.
- Altaalta etelään johtavan kävelytien ja rantatien risteyksessä on nykyään huonokuntoisia tuijia ja ruusupensas. Huastatellun henkilön (Liite 2) muistamista rhododendroneista ja saksanpähkinästä ei näy mitään merkkejä.
- Lehmuskaaren itäpuolella kasvaa huonokuntoisia syreenejä.
- Rinteen eteläosaa hallitsevat epämääräisesti sijoitetut, kohtalaisessa kunnossa olevat kanukka- ja töyhtöangervoistutukset.

5B. Kaakkoisrinne

- Rinteen hallitsevana elementtinä on rinteen poikki kulkevan itä-länsisuuntaisen tien varrella kasvava laaja, kohtalaisessa kunnossa oleva, havupuuryhmä.
- Rinteen eteläosassa, rantatien tuntumassa on kohtalaisessa kunnossa olevia syreenejä.
- Rantaan vievien portaiden viereiset pensasistutukset on huonokuntoisia ja epämääräisen näköisiä.

5C. Puutarhan koillisnurkkaus

- Aluetta hallitsevat suuret tammet ja nurmipinta.
- Muurin vierellä kasvaa kohtalaisessa kunnossa olevia pensaita ja perennoja.

6A. Ranta-alue ja 6B. Laiturialue

- Ranta-alue on edelleenkin metsäinen ja luonnonmukainen. Alueen valtalajeina ovat koivu ja tervaleppä.
- Ranta-alueelle on levinnyt puutarhasta perennoja, mm. akileijaa ja ukonhattua.
- Etelää kohti mentäessä rantametsikkö harvenee.
- Uimahuoneen viereinen ranta-alue on villiintynyt ja vaikuttaa ränsistyneeltä. Alkuperäinen uimahuone on säilynyt, mutta se vaatii kunnostusta. Rannan kivipenger on huonossa kunnossa ja heinät ja nurmi ovat vallanneet aluetta peittävän kiveyksen.
- Uimakopin idänpuoleisella rantaosuudella kasvaa muutama koivu ja rannassa runsas pajukko.

7. Idänpuoleinen peltoalue

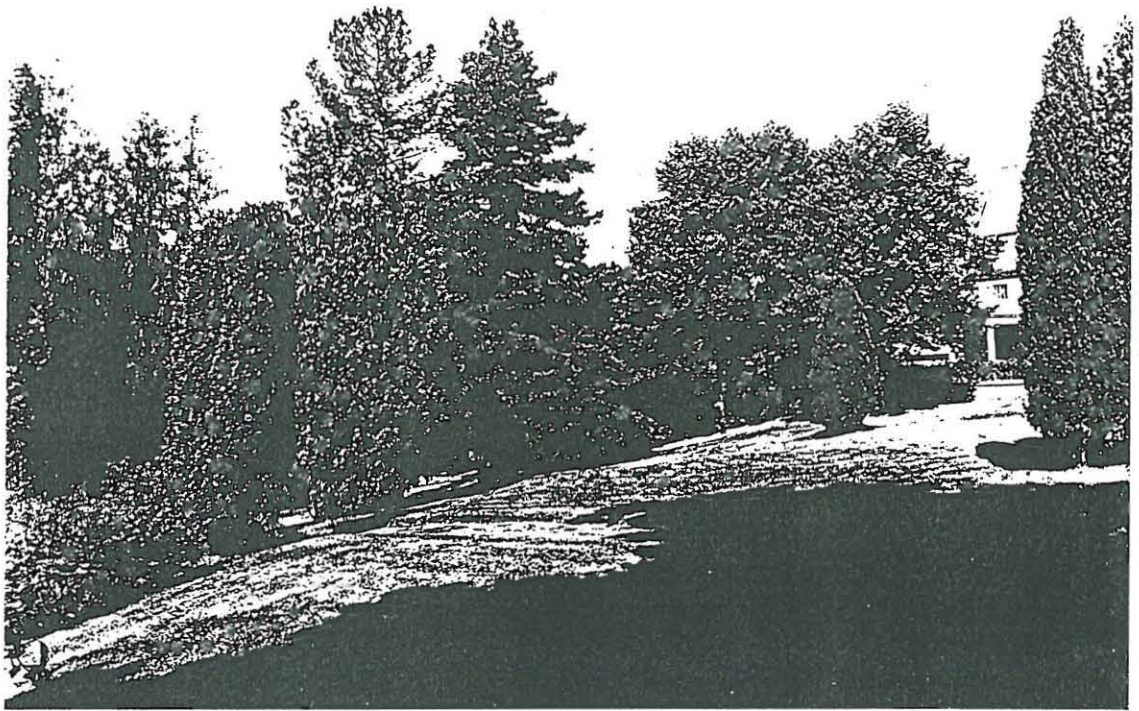
- Nykyään avoimella apilapellolla ei ole näkyvissä merkkejä entisestä omenatarhasta.
- Pehtoorin talolle vievää tietä reunustavat jalavat ovat vielä olemassa.

8. Kasvihuoneet ja läntinen ranta-alue

- Puutarhurin asunnon päädyn tuntumassa on edelleen syreenimaja. Se onkin ainoa säilynyt elementti alueella.
- Entisten kasvihuoneiden paikalla on nykyään nurmikenttä, jolle on istutettu puita ja pensaita.
- Alueen entisen kasvimaan paikalla on nurmea ja omenapuita.
- Ranta-alue kasvaa tiheää pensaikkaa.
- Rantapensaikon ja avoimen alueen reunasta löytyi juhannusruusupensas, joka saattaa olla jäännös rannassa kulkenutta tietä reunustaneesta pensasaidasta.

9. Keittiöpuutarha

- Rantaan viettävällä pellolla ei näy mitään merkkejä aikaisemmasta viljelytoiminnasta.

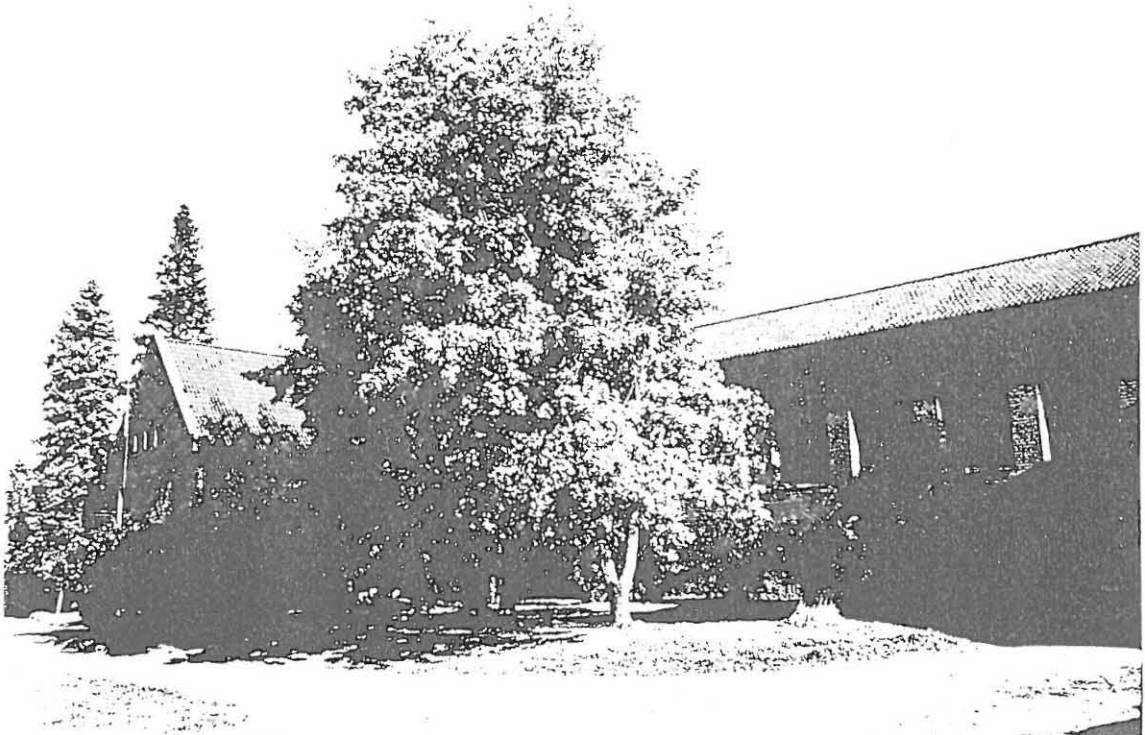
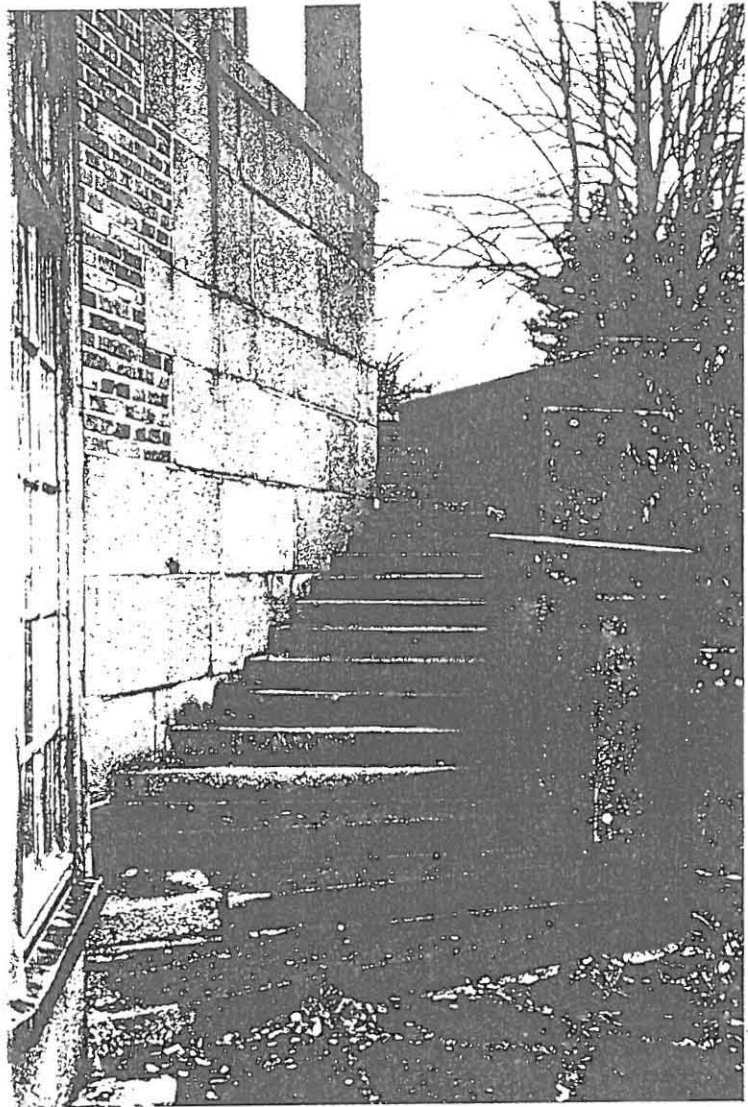

Kuva 48. Lounaisrinne.

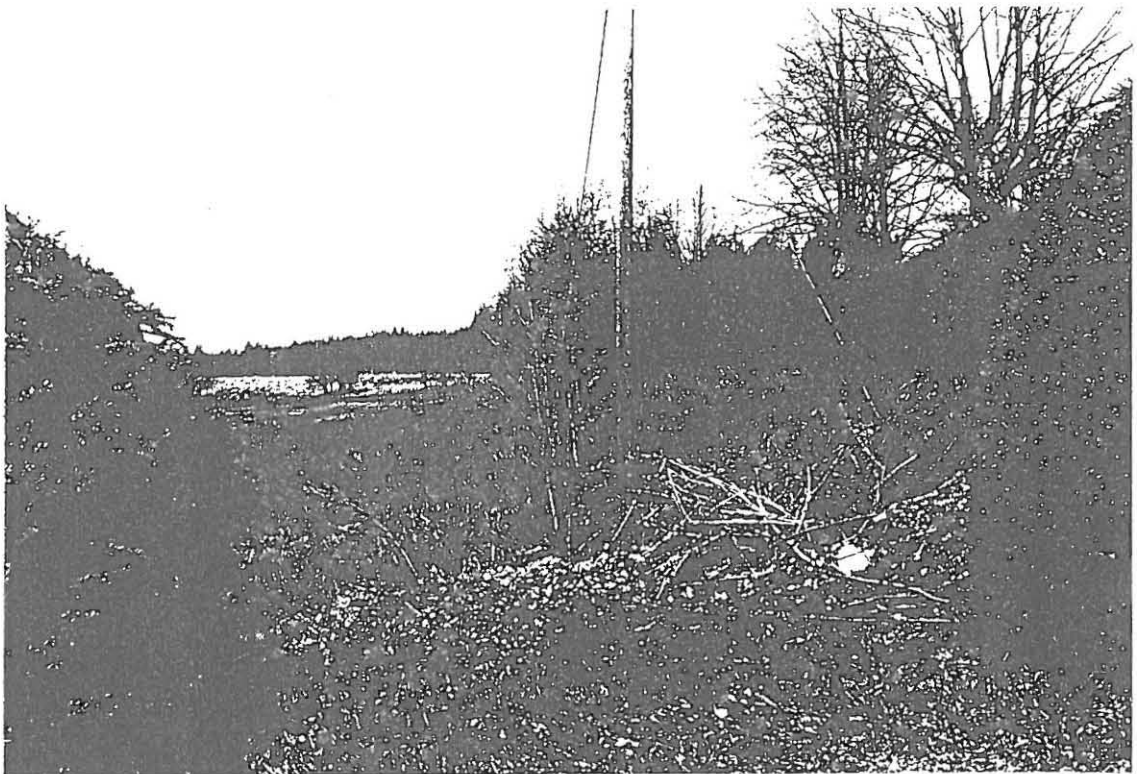
Kuva 49. Kaakkoisrinteen havupuuryhmä.

Kuva 50. Yläterassilta kalaltaalle laskeutuvat portaat.

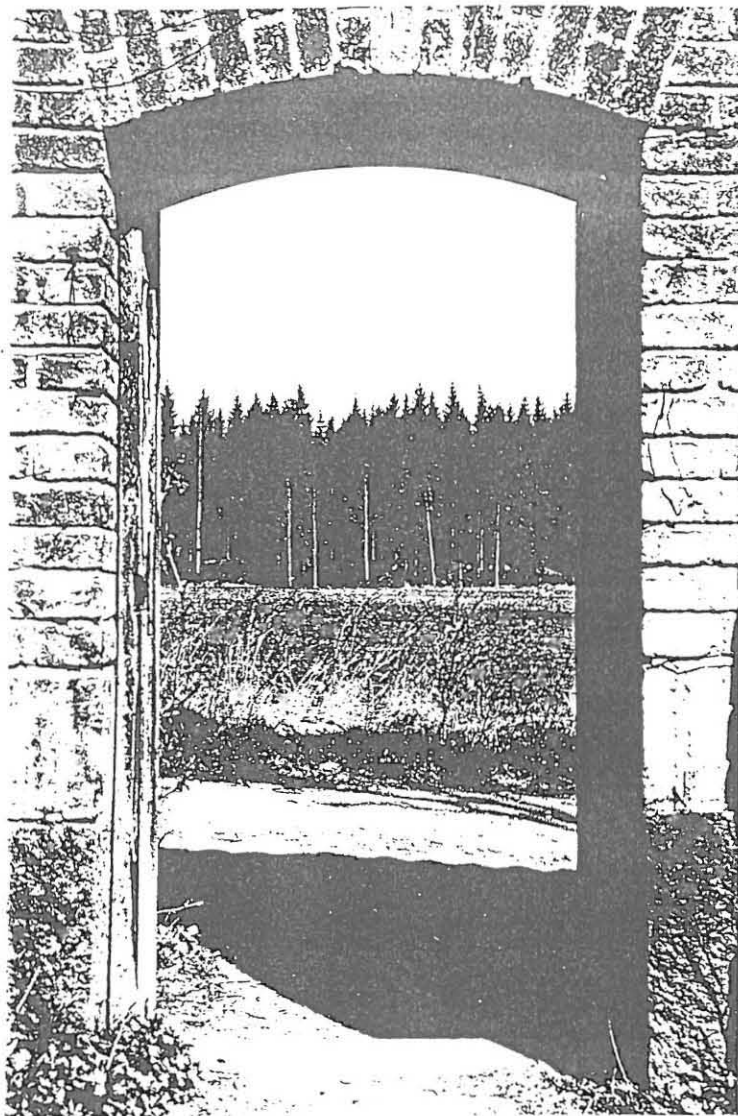
Kuva 51. Länsisiiven länsipuoleinen alue, jossa kasvihuoneet sijaitsivat.

Kuva 52. Maantien varressa sijainneen kivikkopuutarhan paikka kesällä 1995.

Kuva 53. Keittiöpuutarha sisääntulotien länsipuolella.

Kuva 54. Itämuurin tammioven oviaukko ja karmit.

Kuva 55. Länsimuurin portti.

10. Maantien varressa sijaitseva kivikkopuutarha

-Pintapuolisen inventoinnin perusteella vanha kivikkokasvillisuus ja ainakin osa kivistä on kadonnut. Metsän aluskasvillisuus on tunkeutunut puutarhaan ja peittänyt alleen puutarhan jäänteet.

11A. ja 11B. Länsi- ja itämuuri

-Puutarhaa rajaavat muurit ovat suhteellisen hyvin säilyneet, lukuunottamatta paikoittaista tiilien ja saumalaastin rapautumista.

-Länsimuurin rautaportti on tallella, mutta itämuurin tammisesta ovesta on enää karmit jäljellä.

-Itämuurin ulkopuolella löytyi yksi muurin vieressä kasvava valkoinen viinimarja ja koko muurin matkalta kiinnikkeitä, joihin viinimarjapensaiden oksat on olleet kiinnitettyinä.

-Samanlaisia kiinnikkeitä löytyi myös länsimuurista siltä kohdalta, missä on aikanaan kasvanut lumupuuta, joiden oksat oli kiinnitetty muuriin.

12. Tukimuurit, portaat, terassit ja käytävät

-Puutarhan perustamisvaiheessa rakennetut tukimuurit, portaat ja tasanteet ovat hyvässä kunnossa. Ne kaipaavat ainoastaan kivien välistä tunkeutuvan kasvillisuuden poistamista ja muutamien paikoin kivien uudelleen asetelua.

-Länsirinteen myöhemmin rakennettu kivipenger ja portaat ovat huonossa kunnossa.

-Puutarhan käytävät vaativat osittaista kunnostusta.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Hämeenlinnan kaupungin maanmittaustoimisto
Hämeenlinnan kaupungin museon kuva-arkisto
Museoviraston kuva-arkisto, Helsinki
Rakennustaiteen museon kuva-arkisto, Helsinki
SMAFLAn Bengt Schalin arkisto, Ritarihuone, Helsinki

TV2 kulttuuritoimituksen tuottama ohjelma Vanajanlinnasta, esitetty joulukuussa 1994.

Haastattelulausunnot

Jyrki Valtasen haastattelu, 12.6.1995 (= Liite 1).
Anna-Liisa Ahtiaisen haastattelu, 8.8.1995 (= Liite 2).

Kirjalliset lähteet

Alanko, Pentti; Peter Joy; Pirkko Kahila; Satu Tegel. Suomalainen ruusukirja. Jyväskylä 1995.
Alanko, Pentti; Pirkko Kahila. Ukonhattu ja ahkeraliisa, perinteiset koriste- ja hyötykasvit. Keuruu 1994.
Claesson, Ester. Rosor på friland. Stockholm 1925.
Elfvig, Jenny. Suomalaista puutarhataidetta. Helsinki 1929.
Frosterus, Sigurd. Vanajan kartano. Arkkitehtilehti 12/1930 s. 190-195 (=Liite3).
Gardberg, G.J.; Kaj Dahl. Suomen kartanoita. Keuruu 1989.
Hämet-Ahti, Leena; Annikki Palmén; Pentti Alanko; Peter M.A. Tigerstedt. Suomen puu- ja pensaskasvio 2. uudistettu painos. Helsinki 1992.
Juva, Einar W. P. E. Svinhufvud II. Porvoo 1961.
Kasnio, Kirsti. Vanajankartanon korjaus. Arkkitehtilehti /1982 s. 34-41 (=Liite 4).
Kaunis kotipiha. Puutarhaliiton julkaisu N:o 251.
Kotipuutarhan perennat. Puutarhaliiton julkaisu N:o 267. Helsinki 1993.
Liljelund, Victor. Rabatter med perenner på Löfdala. Från blomstergården I. Helsinki 1925.
L[unden], O[ssian]. Våra handelsträdgårdsmästare på sommarutfärd i Tavastland. Trädgårdsodlaren 11/1930 s. 257-266 (= Liite 5).
Matikainen, Asta. Vanajanlinnan värikäs historia. Satakunnan Kansa 1.4.1995 s. 9
Merivuori, Tuula-Maria. Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa osa 1. Helsinki 1984.
Olsson, Paul. Suomen puutarhataidetta. Helsinki 1947.
Schalin, Bengt. Koristepensaista kauneimmat. Porvoo 1953.
Suomen kartanot ja suurtilat III. Toim. Eino Jutikkala; Gabriel Nikander. Helsinki 1945.
Suomen rakennustaidetta. Helsinki 1932.
Tervetuloa Vanajanlinnaan. Työn Voiton kirjepaino. [Sirola-opiston mainoslehtinen s.a.s.l.]
Vidberg-Pietilä, Pirjo. Vanajanlinna tähtää uuteen kukoistukseen. Hämeen Sanomat 4.3.1995.
Ylätalo, Marja. Perennat. Puutarhatieteen laitos 1979.

JYRKI VALTASEN HAASTATTELU, 12.6.1995

Jyrki Valtanen on Vanajanlinnan puutarhurina toimineen Erik Åhlénin tyttärenpoika. Keskustelussa Jyrki Valtasen kanssa tuli paljon tärkeitä tietoja Vanajanlinnan puutarhan kasvivalinnoista ja Bengt Schalinin suunnitelman toteutuksesta. Erik Åhlén oli toiminut ennen Vanajanlinnaa tuloaan Karlbergin eli nykyisen Aulangon puutarhurina 28 vuotta. Vanajanlinnassa hän työskenteli vuosien 1924 ja 1944 välisen ajan. Jyrki Valtanen vietti isovanhempiensa luona Vanajanlinnassa talvet 1932 ja 1937, talvisodan ajan 1939-40 sekä kesät 1941 ja 1942. Kiinnostus puutarhaan ja kesäiset kukkapenkkiin kitkemiset tuottivat paljon muistikuvia. Puutarhanhoitoon käytettiin paljon työtunteja, sotavuosina hoitointensiteetti kuitenkin keskittyi enemmän hyötypuutarhaan.

Valtaseen mukaan maantien varressa sijaitsevassa kivikkopuutarhassa (11) kasvoi kaikki tuolloin saatavilla olleet kivikkokasvit. Kivikkopuutarha oli rakennettu kallioiseen ja kiviseen rinteeseen, jossa oli mahdollisuus kulkea kivistä ladottua polkua pitkin. Kunkin kasvin kohdalla oli pieni metallinen kyltti, joista ilmeni kasvin tieteellinen nimi. Leikattu kuusiaita rajasi kivikkopuutarhan tiestä. Kivikkopuutarhan suunnittelijaa Valtanen ei osannut nimetä eikä hänellä ollut tietoa kuuluiko se puutarhan alkuperäiseen kokonaissuunnitelmaan.

Kartanolle vievän lehmuskujan (1A) puurivistöjen takana oli molemminpuolin leikatut kuusiaidat. Lännenpuoleisen kuusiaidan takana kulki huoltotie. Huoltotien länsipuolella sijaitsi keittiöpuutarha (9), jonka kasveista Valtanen mainitsi lähinnä kartanoa sijainneen parsapenkin. Kaarevilla nurmialueilla (1B) Valtanen muisti kasvaneen molemminpuoliset havupuuryhmät sekä lännenpuoleisella alueella happomarja- ja lumimarjapensaita. Kartanon kunniapihaa (1C) rajaavaa metalliaitaa Valtanen sanoi peittäneen köynnöksen, lajia hän ei muistanut. Kunniapihan seinänvierustoille oli istutettu Valtasen muistikuvan mukaan mahoniaa, ja portiikkiseinällä oli angervoa sekä rhododendroneita (viimeksimainituista etupihan kasveista hän ei ollut aivan varma).

Puutarhurin asunnon päädyssä oli syreenimaja ja tämän takana sijaitsivat lämpimät ja kylmät lavat. Lämpimät lavat olivat puukehikkoja, joiden sisälle oli alimmaisena lantakerros ja sen päällä multakerros. Lanta muodosti lämpöä ja mullassa, lasin alla kasvoivat varhaiskurkut ja melonit. Yöpakkasten uhatessa lavojen päälle levitettiin olkimatot ja vastaavasti päivän liialliselta paahteelta kasveja suojasivat ritilät. Kylmissä lavoissa puukehikoissa oli pelkkää multaa.

Kartanon länsisiiven pohjakerroksessa sijaitsivat puutarhan huoltotilat ja välinevarastot. Näistä huoltotiloista oli pääsy kasvihuoneisiin. Ensimmäinen kasvihuone oli jaettu kahteen osaan ja siellä viljeltiin viinirypäleitä ja persikoita. Tämän kasvihuoneen ulkopuolelle oli istutettu jalopioneita. Toisessa kasvihuoneessa oli vesiallas puutarhan koristealtaan kalojen talvisäilytystä varten ja kukkaistutuksia. Kolmannessa kasvihuoneessa viljeltiin kurkkua ja tomaattia.

Länsisiiven toisessa kerroksessa sijaitsi talvipuutarha, jota varten Bengt Schalin oli tehnyt suunnitelman. Sitä ei kuitenkaan toteutettu SMAFLAn Bengt Schalin-arkistossa olevan suunnitelman mukaan. Talvipuutarhaan oli pääsy sekä sisältä kartanosta että puutarhan huoltotiloista kaarevia portaita pitkin. Näiden pohjoispäädyssä sijainneiden kierreportaiden keskuksessa kasvoi iso palmupuu. Eteläpäätyyn oli rakennettu pieni esiintymiskoroke. Talvipuutarhan keskellä oli sora-alue, johon kasvit oli sijoitettu puuastioissa. Tätä sora-aluetta kiersivät käytävät ja sen poikki oli myös tehty käytävä. Seinänvierustoille oli

rakennettu puupenkkejä ja -hyllyjä kasveille. Talvipuutarhassa kasvatettiin erilaisia viherkasveja, joita vietiin kesällä puutarhaan ja juhlien aikaan myös kartanon sisätiloihin. Oleskelua varten talvipuutarhassa oli puustonpenkkejä.

Luotessa varsinaista puutarhaa rajasi rakennukselta järveen asti ulottuva tiilimuuri. Puutarhaan kuljettiin muurissa olevan portin kautta. Rouva Rosenlew oli erittäin kiinnostunut puutarhanhoidosta. Hänellä oli oma "tohtorinnan kukkamaansa" puutarhan portin kupeessa muurin vieressä. Sinne hän istutti itselleen mieluisia perennoja sekä ulkomailta tuomiaan kukkia.

Kala-allasta (3A) rajasi yhdeltä sivulta kartanon länsisiipi ja toiselta sivulta avoin loggia, jonka yläpuolella oli kattoterassi. Altaassa ui kesäisin kultakaloja ja sinne oli istutettu lumpeita. Altaan reunuskasveista Jyrki Valtanen mainitsi erilaiset liljakasvit, lupiinit ja iirikset. Hän mainitsi siellä kasvaneen myös mehikasveja. Altaalta etelään kulkevaa käytävää (3B) reunustivat toisella puolella jalopionit ja toisella puolella ryhmäruusut. Käytävän eteläpuoleiseen päähän tehtiin 1930-luvulla (1937 tai 1938) lehmuskaari. Altaalta katsoen vasemmalla puolella käytävää oli toinen erittäin runsaslajinen kivikkopuutarha (3C), joka rajoittui pääterassille kohoavaan kivimuuriin. Tähän kivikkopuutarhaan oli rakennettu kulkua varten toisensa risteävät kivipolut.

Altaalta lähtevä käytävä yhtyi rannan myötäisesti kulkevaan hiekkatiehen (4A). Rantatietä reunusti koko matkalta rannan puolella punakukkainen ruusupensasaita (laji: *Rosa rugosa*). Tämä ruusuistutus erotti toisistaan hoidetun puutarhan ja luonnontilaisen rantametsikön (6). Rantametsikkö antoi puutarhalle järveltä päin näkösuojan, puutarhasta muodostui muureineen eräänlainen "salainen" puutarha. Rantametsikössä kasvoi koivua, haapaa ja pajua. Veteen oli istutettu lumpeita koko rannan matkalta.

Kartanon yläterassin (2A) muotopuutarhan suhteen Valtanen muisti vain istutuksia kiertävän hiekkakäytävän, mutta parterrikentän kasvilajeja hän ei osannut nimetä. Terassilta rantaan johtavaa käytävää (2B) koko matkan reunustavien perennapenkki-lajeista hän mainitsi unikon, nukkapähkämön, keisarinkruunun, erilaiset angervot, lupiinin, ritarinkannuksen, ukonhatun, eri väriset akilleijat, kulleron ja täpläimikkän. Näistä lajeista osa saattoi olla istutettuna myös muualle puutarhaan. Rantaan vievä käytävä päättyi kiviportaisiin, jotka laskeutuvat rantatielle. Sen molemminpuolin oli lehmukset. Toiset kiviportaat johtavat rantaan ja niiden molemminpuolin oli istutettu juhannusruusut.

Puutarhan koillisnurkassa (5C) muurin vierellä kasvoi mm. saniaisia, angervoja ja keisarinkruunuja. Kartanon itäpuolelta lähti jalavarivistön reunustama tie pehtorin talolle. Puutarhan itäosaa varten laadittua puutarhasuunnitelmaa (7) ei toteutettu, vaan alue muutettiin hyötypuutarhaksi, jossa kasvoi omenapuita, marjapensaita, lanttua ja kaalia.

Puutarhassa tapahtuneista muutoksista Valtanen mainitsi kartanon sisääntuloalueen (2B) kuusiaidan eteen myöhemmin istutetut lehmukset sekä itäisellä nurmialueella sodan jälkeen kaadetut kaksi havupuuta. Hän vieraili Vanajanlinnassa vuonna 1949 ja jo silloin talvipuutarhaa käytettiin luentosalina: Lattialle oli levitetty lankkuja ja niiden päälle oli tuotu tuoleja.

ANNA-LIISA AHTIAISEN HAASTATTELU, 8.8.1995

Anna-Liisa Ahtiainen oli puutarhuri Hans Beyerin tytär. Beyer työskenteli Vanajanlinnassa vuosien 1926-1947 välisenä aikana. Ennen Vanajanlinnaa tuloaan hän toimi Karlbergin kartanon (=Aulanko) puutarhurina ja hän oli myös Hämeenlinnan kaupungin palveluksessa Karlbergin maiden siirryttyä sen omistukseen. Vuonna 1926 hänen oli määrä mennä puutarhuriksi Harvialaan, mutta asemalla häntä olikin vastassa Rouva Rosenlew, joka "kaappasi" Beyerin Vanajanlinnaan, jossa hän toimi puutarhurina irtisanoutumiseensa, vuoteen 1947 asti. Tuolloin Vanajanlinna oli jo Neuvostoliiton omaisuutta.

Maantien varressa olevasta kivikkopuutarhasta (11) Anna-Liisa Ahtiainen mainitsi keskellä kasvaneen lonkeroisen visakoivun. Hän muisti siellä kasvaneen myös edelweissia. Kallioisessa mäessä oli luonnonkiviä ja puutarha rajautui metsään.

Sisääntulotien kuusiaidan takaisen keittiöpuutarhan (9) jakoi kahteen osaan kolme pohjois-eteläsunnassa kulkevaa tietä: kuusiaidan takainen huoltotie, keskitie ja rantatie. Huoltotietä eli ylätieta reunusti kuusiaidan puolella aikaisemmin nurmipenger ja myöhemmin kivipenger, johon oli istutettu kukkia. Rantatietä, joka oli varsinaisen puutarhan rantatien jatke, reunusti rannan puolella valkoisten ruusupensaiden rivistö. Kartanosta katsoen kauimmaisessa nurkkauksessa oli kuusiaidan reunustama suorakaiteenmuotoinen kompostointialue. Tämän alueen itäpuolella oli mansikkamaa. Rannan puoleisen keittiöpuutarhan osan halki kulkevan tien varrella kasvoi meiramia ja leijonankitoja. Itäisellä alueella kasvatettiin mm. kukkia ja mansikkaa sekä lähinnä kartanoa sijaitsivat raparperi- ja parsapenkit.

Kunniapihan (1C) rauta-aitaa peitti köynnöskuusama ja kunniapihan molemmille seinustoille oli istutettu mahoniaa. Sisääntuloportin eteen (1B) kannettiin kesäisin talvipuutarhasta tammitynnyreissä kasvaneet laakeripuut. Kunniapihan suuren lehmuksen takana kasvoi lemmikkejä ja sen ympäri oli rakennettu puinen istuinpenkki. Kaikki tekniikka oli piilotettu: valaistus hoidettiin puihin piiloitetuilla lampuilla (myös etupihan suuressa lehmuksessa oli valaisin), sähköjohdot oli kaivettu maan sisään, jotta ne eivät ilmassa rumentaisi maisemaa. Puutarhan vesipostit oli peitetty vihreäksi maalatuilla rautakansilla. Etupihan alla oli kartanon lämmitystilat, jonne puut pudotettiin etupihan hiekkatien alle rakennetuista luukuista. Kun luukkuja ei käytetty, niiden päälle levitettiin hiekka, joka haravoitiin tasaiseksi.

Puutarhurin asunnon päädyssä oli jalosyreenimaja, jonka syreenien kukat olivat lilan värisiä. Majan takana oli lämpimät ja kylmät lavat. Lavojen takaa oli pääsy rantaan. Kasvihuoneiden ja puutarhurin asunnon välissä kasvoi kevätetikkoja ja kultapalloja, tänne syrjään oli myös rakennettu kartanon saostuskaivot. Puutarhurin asunnon päädyssä kasvoi omenapuu, jonka oksat oli levitetty seinää vasten rautaisten tukilankojen avulla. Rantatien varrella ennen puutarhan porttia oli kukkamaa, jossa kasvoi mm. hajuherneitä (joita kasvoi myös kasvihuoneiden päädyssä) sekä kylmänkukkaa. Rannassa kulkevaa tietä reunusti valkokukkainen ruusuaita. Länsisiiven toisessa kerroksessa sijainneesta talvipuutarhasta Ahtiainen mainitsi kulkua varten rakennetut kivipääysteiset käytävät ja karkealla soralla täytetyt alueet, jossa kasvoi isoja viherkasveja puutyynnyreissä, lajeina laakeripuut ja erilaiset palmukasvit.

Varsinaiseen puutarhaan pääsi piippuköynnöksen peittämässä muurissa olevan portin kautta. Portilta jatkui rantaa myötäilevä tie, joka kiersi koko puutarhan. Rantatietä (4A) reunusti leikkaamalla tuuheaksi saatu punakukallinen ruusuaita, ainakin uimakopille asti. Länsimuurin viereen oli istutettu luumupuita, joiden oksat oli levitetty muuria vasten rautaisten tukilankojen

avulla. Luumupuiden juurella kasvoi scilloja, helmihyasintteja, särkyneitäsydämiä, kieloja sekä ruskoliljoja.

Kala-altaan (3A) rannanpuoleisen nurmipenkereen päällä oli matala leikattu pensasaita, joka jatkui lehmuskaarille asti. Kala-altaan viereen oli istutettu punaisia ja valkoisia angervoita, iiriksiä sekä akilleijoja, jotka ovat levinneet myös ranta-alueille. Altaan pohjoispuolella oli avoin loggia, jonka yläpuolella oli kattoterassi. Altaalta pääterassille johtavien portaiden ja tasanteiden viereisellä rakennuksen seinustalla kasvoi köynnösrusu.

Kala-altaalta etelään johtavan tien itäpuolella sijaitsi tohtorinnan suosikkipaikka: kivikkopuutarha (3C), johon oli istutettu yli 400 erilajia kivikkokasveja. Kivikkopuutarhan reunalla kasvoi koivu ja käytävän puolelle oli rakennettu kukkiva muuri. Tie jatkui lehmuskaarelle, jonka molemminpuolin oli istutettu valkokukkaisia jalosyreenejä. Altaalta tulevan tien ja rantatien yhtymäkohdan tuntumassa kasvoi saksanpäähkinä, joka tuotti päähkinäsatoa, sekä rhododendroneja. Kummastakaan näistä kasveista ei ole näkyvissä mitään merkkejä nykyisessä puutarhassa.

Pääterassin parvekkeille tuotiin kesäksi kukkalaatikot, joissa kasvoi petunioita ja krasseja. Terassin parterrikenttään (2A) oli istutettu "jaloruusuja" ja isoimman parterrikuvion ruusureunan ulkosyrjällä kasvoi lilakukkaisia alppiastereita. Kesäksi parterrikenttää koristamaan tuotiin talvipuutarhasta palmuja. Puutarhan kevätkukista Ahtiainen muisti aurinkokellon ympärille istutetut lumikellot. Rantaan johtavan perennakujan (2B) lajeista Ahtiainen mainitsi mm. mooseksenpalavanpensaana, ukonhatut, jaloakilleijat, kellokukat, suuret ohdakkeet, särkyneet sydämet ja ritarinkannukset. Perennakuja johtaa uimahuoneelle ja rantaan, jossa oli matalista kivikkokasveista koostuva kivikkopuutarha. Sirolaopisto raivasi Ahtiaisen mukaan tämän puutarhan pois ja rakensi paikalle tanssilavan.

Rantatie jatkuu uimakopilta kohti itäistä puutarhan muuria. Tien kartanonpuoleisella osalla kasvoi tummakukkaisia jalosyreenejä (5B). Itämuurin viereen oli istutettu perennapenkki (4B), Anna-Liisa Ahtiainen luonnehtikin koko puutarhaa perennavaltaiseksi. Muurin ulkopuolelle oli istutettu valkoistaviinimarjapensaita, joiden oksat oli levitetty muuria vasten rautaisten tukilankojen avulla. Puutarhan koillisnurkassa (5C) oli Rosenlewien tuoma iso riippukeinu ja maassa kasvoi lemmikkejä ja bellistä, jota kasvoi myös muualla nurmikoilla tietyissä paikoissa, esimerkiksi altaalta etelään johtavan kävelytien ja rantatien risteyksessä.

Puutarhasta itään sijaitsevalle pellolle (7) oli istutettu 800 omenapuuta, herneitä ja juureksia. Kun osa puista paletui istutettiin niiden tilalle mansikkaa. Jotta jänikset eivät olisi päässeet syömään omenapuita, pystytettiin alueen ympärille panssariverkkoaita. Syysleimu istutukset reunustivat rannanpuolella pehtorin asunnolle johtavaa tietä. Peltoalueen rannalla sijaitsi kartanon kanala, jonka yhteyteen oli rakennettu veteen tekosaari ankoja varten.